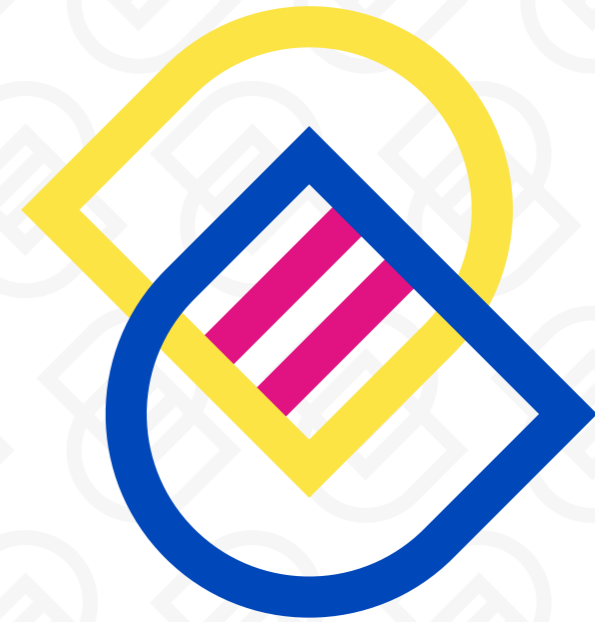

_EL MERCAT LINGÜÍSTIC VALENCIÀ: DE L'ESPECU- LACIÓ I ELS SEUS EFEC- TES (1995-2015)

Rafael Castelló-Cogollos - Ferran Moya Bañuls

**Càtedra de
Drets Lingüístics**

© RAFAEL CASTELLÓ-COGOLLOS
FERRAN MOYA BAÑULS

Directors:
VICENTA TASA FUSTER
RAFAEL CASTELLÓ-COGOLLOS

Edició:

Rafael Castelló-Cogollos.
(Carcaixent, 1964)

Llicenciat en Ciències Econòmiques i Empresarials per la Universitat de València i Doctor en Sociologia, amb una tesi sobre les identitats nacionals i l'estructura social al País Valencià.

Titular d'Universitat en el Departament de Sociologia i Antropologia social de la Universitat de València, on és docent al Grau de Sociologia i a la doble titulació de Sociologia i Ciències Polítiques i de l'Administració.

Com a investigador, ha treballat específicament qüestions relacionades amb la demografia i la sociologia política aplicades al País Valencià. Ha col·laborat en treballs sobre la sostenibilitat i el desenvolupament humà, el voluntariat i el consum cultural a Espanya, i les immigracions estrangeres al País Valencià. Ha format part de grups d'investigació amb projectes I+D+i, dedicats a l'anàlisi de la crisi socioeconòmica i l'augment de la precarietat vital a Espanya, i altres països europeus. Darrerament, amb aquest grup, ha centrat la seua atenció en les pràctiques socials col·laboratives, en el projecte denominat Sharing Society.

És director del Servei de Política Lingüística de la Universitat de València des de 2012.

Ferran Moya Bañuls.
(Pego, 1997)

Graduat en Sociologia i Ciències Polítiques i de l'Administració Pública per la Universitat de València. Actualment, a Barcelona realitza un màster en Polítiques Socials i Acció Comunitària a l'Institut de Govern i Polítiques Públiques. També, integra el projecte de recerca-acció participativa (2020-2021) organitzat per l'IGOP i Nus Cooperativa en l'Institut Escola Trinitat Nova.

Els seus àmbits d'estudi actuals giren entorn de la intervenció social en el marc de l'acció comunitària i de les polítiques socials, concretament, centrats en les respostes veïnals sorgides en els barris perifèrics de Barcelona arran la vulneració del dret a l'alimentació en el període pandèmic.

EL MERCAT LINGÜÍSTIC VALENCIÀ: DE L'ESPECULACIÓ I ELS SEUS EFECTES (1995-2015)

AUTORS:

Rafael Castelló-Cogollos - Ferran Moya Bañuls

No tinc altra autoritat que aquesta: la d'haver-me apassionat, fins a l'obsessió, per la vida i el destí del meu poble. (JOAN FUSTER, 1964)

Aquells qui vulguen defendre un capital lingüístic amenaçat (...) estan condemnats a la lluita total: sols es pot salvar el valor de la competència a condició de salvar el mercat, el conjunt de les condicions polítiques i socials de producció dels productors-consumidors. (PIERRE BOURDIEU, 1985)

Primera part

CONFLICTE LINGÜÍSTIC AL PAÍS

VALENCIÀ

Les situacions de conflicte lingüístic territorial s'han abordat de múltiples maneres segons el context. Les particularitats de cada territori han definit en darrera instància el tauler de joc entre els diferents actors en disputa. Aquest tipus de conflicte és polític i social, sorgeix en la societat i requereix l'acció política, institucional o no, per a abordar-lo. Les desigualtats socials existents indiquen el rumb i configuren les possibilitats d'acció per acarar el problema.

Així doncs, les polítiques públiques són eines que poden facilitar la resolució del conflicte en l'escenari de les relacions lingüístiques, protagonitzat per moltes posicions amb els seus propis interessos. Per consegüent, les polítiques lingüístiques s'han d'entendre com el «resultat de les diferents posicions de poder que tenen els diferents grups idiomàtics» (Flor, 2016: 10). No es pot obviar, per tant, la vinculació directa de les decisions dels organismes públics en matèria lingüística amb les posicions en disputa per l'ordre social hegemònic. I, donat el caràcter dinàmic propi de l'estructura social, hom podrà considerar també la política lingüística com un procés dinàmic (Ninyoles, 1989).

La seqüència temporal que analitzem ací està emmarcada per l'exercici del govern de la Generalitat Valenciana per part del Partit Popular. Un període que comença l'any 1995 amb la IV Legislatura, liderada per Eduardo Zaplana, i acaba l'any 2015 amb la VIII Legislatura, dirigida per Alberto Fabra. Val a dir que la política lingüística al País Valencià s'inicia simbòlicament amb la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV) del 1983, que s'incorpora a un model nacional espanyol que reserva un estatus legal i social d'oficialitat preferent a la llengua castellana (Bodoque, 2011: 145). Des d'aquesta consideració, s'entenen millor les propostes dels governs valencians per a afrontar una qüestió que ja comença amb un desequilibri d'arrel.

Els matisos aportats pels partits valencians amb major representació política en cada moment han evidenciat certes diferències de grau (Bodoque, 2011). En qualsevol cas, s'ha consagrat un model genèric, de baixa intensitat i de prioritat molt secundària. En l'agenda valenciana, fins al 2015, la situació social del valencià no ha centrat grans preocupacions per part dels governs valencians. En conseqüència, s'ha instal·lat un model de caràcter voluntarista; és a dir, una

estratègia basada en la llibertat d'expressió-elecció, que no ha tingut mai en compte que aquesta llibertat està limitada d'inici (Hernández-Dobon, 2016: 22).

El conflicte lingüístic al context valencià ha estat íntimament vinculat amb la qüestió identitària, amb una dinàmica antagonista entre dos tipus de discursos diferenciats, que ha marcat les pautes de comportament lingüístic i social (Pardines i Torres, 2011: 34). Concretament, en l'etapa que ens ocupa, «la idea de jerarquia lingüística amb preeminència del castellà, consubstancial al sistema espanyol de drets lingüístics, té una notable força dins del PP» (Tasa i Bodoque, 2016: 106): una època que ha estat qualificada per Pradilla (2002) com a període de «contraplanificació lingüística». En suma, la política lingüística valenciana fins a 2015 ha estat marcada per unes posicions més preocupades de fer «política amb la llengua» (Pardines i Torres, 2011: 70), que de treballar per normalitzar l'ús del valencià en tots els àmbits socials possibles. La reacció dels sectors més conservadors, oposats a la normalització del valencià, ha portat al que Ninyoles (1992: 428) va denominar «lingüització de la política»

L'elecció d'aquesta problemàtica no respon a la necessitat d'omplir d'un buit teòric, ja que el conflicte lingüístic valencià ha sigut tractat des de fa molts anys (Ninyoles, 1969). Observem, també, en els treballs empírics, una gran capacitat d'aportar coneixement pragmàtic a partir de mesuraments específics dels canvis experimentats en la societat, que ajuden, i molt, en el disseny de polítiques públiques. Tampoc no es dubta de la importància del vessant d'anàlisi assagística de la sociolingüística, més aviat al contrari, ja que són capaços de plantejar idees noves i creatives.

La situació social de les llengües ha captat l'atenció de múltiples disciplines que s'han encarregat d'aportar diagnòsics rigorosos. Des de l'àmbit del dret i l'anàlisi dels marcs legals fins a les anàlisis socials, inclosa l'economia (Pau Rausell, 2002; Institut Valencià d'Investigacions Econòmiques, 2019), els conflictes lingüístics s'han abordat multidisciplinàriament amb l'objectiu d'entendre el camp lingüístic, les seues característiques i els processos de canvi que hi experimenta. Per això, considerem d'extrema importància treballar per mantenir cohesionada una àrea de coneixement que beu de moltes fonts i que es nodreix contínuament de distints enfocaments (Vila, 2004).

La situació social de la llengua al País Valencià i la comunitat lingüística catalana ha estat tractada a bastament, com ara en els Informes sobre la situació de la llengua catalana, elaborats per la Xarxa Cruscat de l'Institut d'Estudis Catalans¹, o en els treballs d'Ernest Querol, Natxo Sorolla, Joaquim Torres, Enrico Chessa, Joan-Albert Villaverde i Xavier Sanjuan (Querol et al., 2007), els de Miquel Àngel Pradilla (2008, 2015, 2017), Avel·lí Flors (2018), Raquel Casesnoves (2003), Rafael Castelló (2001, 2002) o Francesc-Jesús Hernández-Dobon (2016), per posar-ne només alguns exemples.

Amb aquest treball tractem de donar continuïtat al model analític plantejat a l'inici d'aquest segle amb «Economia dels intercanvis lingüístics al País Valencià» (Castelló, 2002), en el qual es va treballar amb dades dels anys 1992 i 1995. A partir d'aquell treball, es pretén indagar els possibles canvis generats amb posterioritat, amb el propòsit de constatar quina relació ha tingut la política lingüística aplicada en aquest període, i cercar possibles explicacions a la situació de la llengua a l'inici dels governs del Botànic², el 2015.

Intentem captar la dinàmica social de desigualtat en les interaccions entre les dues comunitats lingüístiques oficials que conviuen al País Valencià. Una dinàmica dependent de les actituds dels parlants d'ambdues llengües, que són el resultat de determinades regles del joc social independents de les voluntats individuals. El nostre, però, és un interès macrosocial, relacionat amb qüestions de magnitud supraindividual (normalització cultural, substitució, assimilació, diglòssia...), més que no un interès de caire microsocial, vinculat als fets de significació individual i biogràfica (Mills, 1953). Val a dir que aquesta diferenciació no pretén limitar la problemàtica, sinó més aïna allunyar-nos de determinades connotacions estrictament subjectives –si ens referim a la divisió entre problemes públics d'estructura o inquietuds privades del medi (Ninyoles, 1997: 44)–, que poden acabar utilitzant la llengua

¹ Els informes realitzats fins ara, l'últim és el IX informe de 2016, es poden consultar en: <https://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>

² Nom que rep el govern de canvi conformat pel PSOE-PSPV i Compromís, amb el suport de Podemos-Podem, inicialment, i que en la legislatura iniciada en 2019 inclou al govern als tres partits.

amb finalitats purament folklòriques. Són les funcions polítiques i pràctiques les que descriuen el conflicte lingüístic, en el qual la llengua és un element cultural mitjançant el qual es construeixen els sistemes de valors. I és per això que es manifesten múltiples tensions entre grups socials amb sistemes de codificació (lingüístics) diferenciats.

La perspectiva històrica ens ajuda a entendre la conformació dels Estats nació europeus d'acord amb una sèrie d'homogeneïtzacions (monedes, mercats, legislacions), dintre de les quals trobem també la lingüística. Aquest procés de constitució dels sistemes estatals s'assentava, entre altres, sobre el monolingüisme: la consideració que a cada Estat, considerat com a nació, li corresponia una sola llengua. Amb la pretensió d'homogeneïtzar els territoris, es negava conscientment la diversitat de manifestacions culturals preexistents, amb l'objectiu d'establir marcs de referència unificats, integrats i consolidats, per tal de construir una unitat d'autoconsciència (identitat nacional) única. Es pot discutir si l'evolució d'aquest model ha patit modificacions o no, però el que està clar és que l'exigència democratitzadora, provinent de les diverses comunitats que conviuen dins de l'Estat, ha articulat canvis amb la intenció de mantenir i assegurar certs vincles d'identitat idiomàtics, ni que siguin mínims.

Sabem que la concepció d'Estat nació està vinculada inherentment a l'ús legítim de la força, com a màxima expressió de poder; i també que l'acció política en les societats contemporànies s'articula a partir de definicions de sobirania territorial, que prescriuen quins són els grups dominants, i quins els dominats. En aquesta lògica, la definició lingüística territorial de l'Estat espanyol segueix el mateix camí que la majoria d'Estats moderns: és a dir, s'ha configurat com un règim basat en l'acceptació d'una oficialitat monolingüe, tot negant el multilingüisme preexistent, i tractant-lo, fins i tot, com a fenomen patològic (Ninyoles, 1977). D'aquest escenari surt un conflicte cultural entre una part de la societat espanyola que rebutja la seua realitat multilingüe, i, en conseqüència, activa les superestructures de domini per mantenir un ordre monolingüe, i una altra, formada per una part significativa de la població de determinats territoris, que es defensen i reclamen el reconeixement de la pluralitat lingüística existent.

A tot això, cal afegir el desenvolupament dels processos globalitzadors que

han generalitzat un model de convivència lingüística, basat en una creixent competència entre les llengües dels poders polítics globals. Així, els imaginaris col·lectius han agreujat les pautes jerarquitzadores de les llengües, aplicades anteriorment a l'interior dels Estats, en generalitzar-les a una competència entre Estats. Amb això, en el camp lingüístic veiem com del *laissez faire* del liberalisme hegemònic se'n deriva un *laissez parler* (Mollà, 2007:35), que tracta de legitimar una llibertat d'elecció lingüística difícilment conjugable amb les propietats inherents a una llengua i amb la igualtat entre col·lectius socials.

En aquest escenari, en el cas espanyol, els models tradicionals d'estructuració lingüística s'inscriuen en una «hegemonia de planteamientos pragmáticos que aumentan aún más la imposibilidad del uso de las lenguas no castellanas en los ámbitos del trabajo y de la economía, especialmente si no hay una intervención en su favor por parte del Estado» (Bastardas i Boix, 1994: 20). El cas del valencià és un exemple d'aquesta competència instrumental entre llengües, encara més, si li sumem l'expansió de les grans llengües, especialment de l'anglès. Com ens diu Bastardas (2007), en aquestes situacions es generalitza l'augment del contacte lingüístic i, en conseqüència, les pautes de subordinació i influència. Així doncs, la capacitat de promoure accions col·lectives de lleialtat a les llengües minoritzades, en un moment d'acceleració de la seua erosió, i el paper que juguen les institucions són dos elements claus en la conservació d'un medi ambient lingüístic pròsper i solidari. Per tant, dels efectes que es deriven de la relació entre globalització i llengua trobem un especial interès a conèixer la situació del valencià (llengua minoritzada), per tal d'obtenir un coneixement empíric que facilite el desenvolupament de polítiques públiques que l'afavorisquen.

La històrica batalla lingüística viscuda en aquest territori ha estat caracteritzada per múltiples atacs en forma d'intervencions en l'espai polític, comunicatiu, educatiu i judicial. Tots aquests fronts han acabat socavant la legitimitat de l'ús públic del valencià, l'han dotat d'un valor secundari sempre per darrere de qualsevol altre objectiu (només cal recordar els arguments esgrimits en contra de l'exigència d'una capacitat lingüística mínima en valencià a les persones que volen dedicar-se al servei públic, especialment en la professió mèdica), s'han promogut sentiments anticatalanistes i una absurda lluita en

l'àmbit normatiu.

En la nostra aproximació empírica utilitzem una metodologia quantitativa amb la qual construïm indicadors referits a quatre dimensions del capital lingüístic del valencià, conceptualitzats a partir de la teoria de capitals de Bourdieu, amb la finalitat de descriure l'evolució de la llengua catalana en la societat valenciana de la manera tan sintètica com siga possible. Per fer-ho, hem utilitzat les Enquestes de Coneixement i Ús Social del Valencià dels anys 1995, 2005 i 2015, que ens proporcionen una recollida d'informació altament homogènia sobre la situació social de la llengua en cada moment al País Valencià. Tractem de cercar patrons explicatius i construir models descriptius. Malgrat tot, per una raó de transparència metodològica, cal comentar les limitacions que té aquest mètode demolingüístic, en tractar amb dades proporcionades per les persones enquestades, és a dir, són producte de la seua pròpia percepció sobre l'objecte a estudiar. Les tres tenen com a univers els individus majors de 15 anys residents a la Comunitat Valenciana, segons el Padró Municipal d'Habitants més recent.

En primer lloc, per a l'enquesta de 1995, la grandària de la mostra és de 1.600 entrevistes, distribuïdes entre la zona valencianoparlant amb 1.200 entrevistes i un marge d'error estadístic del $\pm 2,9$ %, i la zona castellanoparlant, amb 400 entrevistes i un marge d'error del ± 5 %. Les entrevistes corresponents a cada zona s'han distribuït en les seues regions de forma directament proporcional al nombre d'habitants de més de 15 anys de cadascuna. D'igual forma, dins de cada regió s'ha fet la mateixa distribució proporcional per grandària de l'hàbitat, intervals d'edat i sexe.

En segon lloc, per a l'enquesta de 2005, la grandària de la mostra és significativament superior en arribar a les 6.698 entrevistes, amb un marge d'error del $\pm 1,2$ % per al conjunt ponderat i del ± 3 % per a cada regió. Segueix la mateixa estratègia d'estratificació territorial per regions i per conglomerats segons la dimensió dels municipis i, en darrer terme, s'ha fet per quotes d'edat i sexe.

Finalment, en l'enquesta de 2015, la mostra en aquest cas és pràcticament idèntica a l'anterior, en arribar a 6.691 entrevistes personals, distribuïdes també per regions. Les dimensions de la mostra permeten treballar amb un marge d'error estadístic del $\pm 1,2$ % per al conjunt ponderat i del ± 3 % per a cada regió. També segueix una extracció de la mostra per conglomerats segons la dimen-

sió dels municipis i, en darrer terme, s'ha fet per quotes d'edat i sexe.

Les preguntes relacionades amb l'ús de la llengua valenciana no s'han realitzat en la zona castellanoparlant. Per tant, en l'explotació de dades i en les conclusions fem referència, únicament, a la zona valencianoparlant, per tal de poder comparar els resultats. Potser caldria replantejar-se aquesta qüestió a l'hora de fer noves enquestes sobre el valencià al País Valencià: el valencià és llengua oficial a tot el territori i saber el nivell d'ús, per molt baix que siga, a les zones considerades castellanoparlants d'origen, ens permetria conèixer la situació sociolingüística a tot el territori i a les seues parts. També, és important considerar les diferències mostrals entre les tres enquestes, com una qüestió a tenir en compte en la interpretació de resultats.

Segona part

**MERCAT LINGÜÍSTIC I RELACIONS
DE DOMINACIÓ AL PAÍS VALENCIÀ**

En el context valencià, les relacions de poder amb l'Estat es reflecteixen en l'estructura social per mitjà de les diferents posicions ocupades pels agents socials. El camp de relacions lingüístiques ha estat protagonista d'una pugna entre grups amb sistemes o codis lingüístics propis: per una banda els partidaris d'un canvi a favor dels usos del valencià, i per altra els del manteniment de la codificació hegemònica castellana. En resum, podem dir que la supremacia d'una de les posicions s'ha materialitzat en una estructura jeràrquica que genera relacions de dominació.

És important remarcar que els camps socials, entesos com a espais de joc i estratègia on s'estableixen relacions entre agents, s'adscriuen a una lògica dinàmica. Tant les relacions de cooperació com les d'antagonisme estan subjectes a la interacció permanent dels agents. En cada espai social de referència, els grups, tots amb interessos específics, entren en conflicte per l'apropiació de determinats tipus de capitals (econòmics, polítics, simbòlics...), i l'increment del seu valor, que els proporcionen legitimitat, prestigi, autoritat, recursos materials: en definitiva, atorguen poder. Així, en cada camp existiran uns capitals més rellevants que altres. Malgrat que aquesta imatge de joc entre diferents parts pugua semblar justa, no ho és, perquè les relacions que garanteixen les possibilitats d'acció no parteixen de la igualtat de les condicions de partida dels grups que hi participen, sinó d'una distribució desigual dels recursos i de les normes d'interacció entre els distints agents.

Conèixer una llengua, una codificació lingüística, implica tenir un capital (lingüístic) que opera dins d'altres camps socials per aconseguir altres tipus de capitals (polítics, econòmics, socials). Els grups socials entren en conflicte per l'adquisició de capitals, de poders, i per la possibilitat d'ampliació de mercats, capaços de posar en circulació els capitals que posseeixen. En conseqüència, tot intercanvi lingüístic entre agents que ocupen posicions asimètriques en la distribució de capitals rellevants esdevindrà un acte de poder (Bourdieu i Wacquant, 1994: 211).

Al País Valencià, els capitals lingüístics que atorguen el valencià i el castellà són diferents, i d'aquesta manera es tracta de forma desigual a dues comunitats que conviuen dins la mateixa societat. Totes dues, i les respectives posicions, participen en una lluita que tracta d'objectivar una determinada definició

de la realitat que pot facilitar un estatus social hegemònic, o altre. La desigual distribució de capitals i la ingerència dels organismes estatals, però, sempre hi tenen un paper decisiu. És per això que la interacció lingüística no és imparcial: en termes d'economia liberal, per tant, no es produeix en condicions de mercat de competència perfecta. És així com, en el context valencià, la comunitat valencianoparlant esdevé dominada per la comunitat castellanoparlant en l'esfera de relacions lingüístiques.

L'estratègia discursiva emprada en l'àmbit econòmic, i transposada literalment a l'àmbit lingüístic, segons la qual la *mínima* regulació i l'absència de normes, junt amb la lliure elecció, porta a una convivència pacífica entre diferents comunitats lingüístiques, és una fal·làcia. Les llengües són recursos compartits, béns comuns. Això significa que són béns indivisibles per a un ús privatiu individualitzat: no puc triar llengua de la mateixa manera que trie cotxe o telèfon, ja que la meua tria depèn de la tria dels altres, i viceversa. La llengua és una eina relacional, la trobem *entre* els individus, no només *en* els individus. Per tant, l'aplicació dels principis del mercat a la gestió de llengües és una trampa que condueix a l'apropiació privada del que és comú i a la minorització de les llengües pròpies dels grups políticament més febles. Fer política lingüística basant-se en el principi de llibertat té, si més no, dues finalitats: la de reproduir col·lectivament un monolingüisme (l'homogeneïtat de la població de l'Estat) i la de limitar els esforços de determinats individus (només una part de la població) per capacitar-se per la vida en comú. És a dir, reduir els costos de socialització d'una part de la població, però no d'una altra.

El principi de llibertat no existeix si no s'acompanya del principi d'igualtat: només en el cas que tothom té les mateixes opcions de tria, existeix la llibertat. I està clar que les persones monolingües en castellà tenen menys costos que les bilingües valencianoparlants, però no tenen l'opció de triar valencià i, per tant, no són lliures. La seua limitació, a la vegada, limita la llibertat de les persones valencianoparlants de triar la seua llengua. És a dir, parlar de llibertat d'elecció i defugir el principi d'igualtat en la política lingüística valenciana limita, de fet, la llibertat d'ambdós col·lectius i consolida la progressiva substitució del valencià pel castellà: parlar de llibertat sense parlar d'igualtat és parlar de dominació.

La retòrica neoliberal de competència perfecta, per tant, no representa de cap manera a una realitat com la lingüística, regida per normes que jerarquitzen i, en conseqüència, generen desigualtat, alhora que operen sobre un bé comú no divisible. I això ja ho va assenyalar Bourdieu:

La competencia dominante sólo funciona como un capital lingüístico que asegura un beneficio de distinción en su relación con las otras competencias en tanto en cuanto se cumplan permanentemente las necesarias condiciones, es decir, la unificación del mercado y la desigual distribución de posibilidades de acceso a los instrumentos de producción de la competencia legítima y a los lugares de expresión legítima (1985: 31).

Amb aquesta mirada crítica, és possible destapar els interessos que hi ha al darrere del domini pràctic dels usos lingüístics i ajuda a desvelar que el resultat final depèn de la diferent dotació de recursos, de poders, de capitals. En aquest sentit, les pautes o actituds lingüístiques de coneixement, ús i valoració de les llengües evolucionen segons l'intercanvi de forces entre les posicions. Un intercanvi intervingut i esbiaixat en favor del grup dominant, amb més control de capitals, possibilita la permanent ampliació d'espais i mercats per a les persones usuàries de la llengua dominant. En definitiva, la llengua pot tindre funcions de dominació, ja que és posada en pràctica estratègicament en moments de disputa pels recursos que s'hi juguen als distints espais de relació social (econòmics, polítics, socials). És en eixos espais relacionals on la llengua adquireix valor real (Castelló, 2002): per a aconseguir un treball, per a guanyar un contracte de serveis, per a fer amistats, per a mantenir una relació amorosa i un llarg etcètera de relacions socials, on es competeix per la consecució de finalitats i recursos, i en les quals la llengua no és neutral.

En aquest sentit, la dominació sovint es presenta com un mecanisme directe i visible, cosa que és certa. Però és important reconèixer el vessant de dominació de tipus simbòlic, tal volta més efectiu, que opera inconscientment per legitimar determinades condicions de desigualtat, sense que es perceben com a tals (Bourdieu i Wacquant, 1994). Totes dues classes de dominació, material i simbòlica, s'han exercit en el context valencià per facilitar el procés de

substitució lingüística a favor del castellà. Com a exemple de les relacions de dominació en la seua pròpia lògica lingüística, pel que fa a la dominació material, directa i més agressiva, només cal recordar l'època de persecució de la llengua catalana durant el franquisme. La dominació simbòlica, interioritzada i naturalitzada, que consisteix a acceptar allò que és injust com a just, pot exemplificar-se mitjançant l'assumpció indiferent, fins i tot favorable, del menor valor de les llengües no castellanes en les nostres relacions quotidianes (objectivat en la legislació espanyola vigent). El resultat és la conformació d'un mercat lingüístic unificat, on el rol de cada llengua en un determinat territori és definit per la llei de formació de preus de les produccions lingüístiques (Bourdieu, 2002). En conclusió, tant la dominació directa com la colonització mental de les formes de percepció i pensament contribueixen a consolidar la jerarquització de les posicions socials dels usuaris d'una llengua i altra.

La disputa entre varietats lingüístiques és realment una disputa entre grups socials i, en última instància, entre persones. Per això, és important tenir en compte la configuració lingüística oficial del context, ja que s'hi ha arribat a imposar arran d'un procés conflictiu entre les diferents parts. Així doncs, la correlació entre llengua i societat s'emmarca en un tipus d'explicació del conflicte que parteix de les dinàmiques internes que es produeixen en la mateixa estructura social.

En situacions de llengües en contacte (Weinreich, 1996), hi ha la possibilitat de mantenir algun tipus de bilingüisme, tant si es tracta en situacions que resulten de les capacitats dels individus per canviar de codi (bilingüisme individual), derivades d'una elecció pràctica i instrumental (Mollà, 2005), com si el canvi de codi depèn del territori (bilingüisme territorial). Ara bé, de la interiorització de normes provinents de les relacions socials jeràrquiques i asimètriques de l'estructura social naix un bilingüisme de tipus social, en el qual el canvi de codi lingüístic no depèn de la pròpia decisió (llibertat d'elecció), o la ubicació geogràfica de la persona que parla, sinó de les normes socials i de la classificació de funcions i àmbits d'ús socialment acceptades. Plantejada la perspectiva conflictiva, val a dir que el desenllaç final és precisament el d'un conflicte lingüístic que proposa dues úniques alternatives: o la substitució i desaparició dels usos de la llengua

socialment afeblida, o la normalització del seu ús (Mollà, 2005: 149). En darrer terme, són les conseqüències del bilingüisme social les que hem d'atribuir als programes adoptats arreu de l'Estat espanyol, especialment en les regions amb llengües pròpies diferents del castellà.

Al territori valencià s'identifiquen dues posicions: aquelles partidàries de la via de la substitució i aquelles vinculades a la normalització. No obstant això, ha anat plantejant-se una hipotètica tercera via de solució al conflicte que parteix de la naturalesa bilingüe de la societat en general, però que en la pràctica, contribueix a l'erosió de la llengua desavantatjada. Aquestes propostes venen de les ideologies lingüístiques resultants de l'estructura social, per definició asimètrica, i s'encarreguen d'atorgar determinats valors a les llengües, és a dir, de la jerarquització d'aquestes. Així doncs, el bilingüisme social o «el plurilingüisme social sol traduir les tensions existents entre els diferents agents socials en la seva lluita pel poder» (Boix i Vila, 1998: 98). Una lluita de poder permanent condicionada al canvi social i les modificacions estructurals de la modernització, per tant, amb implicacions directes en l'ordre lingüístic (Ninyoles, 1977).

La instrumentalització del bilingüisme com a solució pacífica al conflicte ha estat una constant al País Valencià. No obstant això, aquesta opció, presentada com a viable per la seua bona voluntat de convivència, amaga la desigualtat de competències, d'usos i de valoracions de cada llengua, conceptualitzada amb el terme de «diglòssia» per Ferguson (1983). Aquest concepte no l'interpretem en el seu sentit consensualista, en el qual la llengua es deslliga de nocions com el poder i la desigualtat, sinó des de la vessant més ampla (Boix i Vila, 1998: 95). El bilingüisme diglòssic, com a ideologia legitimadora de la desigualtat entre llengües, seria aquell que «consiste en llevar a estas lenguas a un estado de dialectalización a través del fraccionamiento indefinido en hablas locales; es decir, se ha tratado de reducir estas lenguas a usos subalternos (...), asegurando su lenta desaparición» (Ninyoles, 1977: 53).

Efectivament, el nacionalisme lingüístic basat en la negació rotunda de la pluralitat es disfressa moltes voltes d'un bilingüisme diglòssic entre la llengua oficial vinculada a l'Estat i la llengua en procés de substitució. Per tant, queda configurat un mecanisme que assegura l'ampliació de l'actitud assimilista. En el

cas valencià, podríem dir que aquest bilingüisme diglòssic és l'avantsala de la castellanització total.

Tal com deia Ninyoles (1977: 218): «la diglosia establece la superposición de dos idiomas –como expresión de una serie de desigualdades entre los grupos sociales– y su vinculación a un estatuto cultural discriminado». Aquesta referència és clau per a entendre que aquest tipus d'organització lingüística obté sentit quan s'incorpora al plantejament dels elements socials, per tant, polítics. En conseqüència, és impossible d'entendre el procés que es materialitza en la coexistència de llengües sense fer menció a la parella idioma-grup social, de la qual es desprèn un conjunt de lògiques vinculades al distanciament i a l'adquisició d'estatus (Ninyoles, 1989).

Per tant, si pensem en termes d'eficàcia pràctica, amb l'objectiu de revertir els possibles processos de substitució lingüística, des de posicions socials lingüísticament perjudicades, s'hauran d'activar tot un conjunt d'actituds voluntàries proclius a la defensa i la normalització. El canvi de les pautes lingüístiques, en últim terme, també dependrà de la voluntat de la comunitat afectada.

Per tal de superar aquest entrebanc, cal reconèixer que les relacions socials, a banda de ser tractades com a interaccions simbòliques (relacions de comunicació), han de ser tractades també com a intercanvis de forces (relacions de poder). Unes relacions mitjançant les quals els participants intercanvien els seus capitals (recursos materials o immaterials), siguen econòmics, polítics, socials i/o simbòlics. Només en el camp de les posicions socials, definides per les diferents dotacions de capitals, es poden representar tant els interessos genèrics associats al fet de concórrer al joc i participar (consens lingüístic) com els interessos específics lligats a les diferents posicions i, a través d'aquestes, la forma i el contingut de les postures (*habitus*) en què s'expressen aquests interessos (conflictes, latents o manifestos). És d'aquesta manera com pretenem trobar l'explicació de les diverses pràctiques, en aquest cas lingüístiques, segons la formulació de (Bourdieu, 1979):

$$\text{pràctica} = f(\text{camp, capital, habitus}), \text{ o com el mateix Bourdieu concreta}$$

$$\text{pràctica} = \text{camp} + [(\text{habitus}) (\text{capital})]$$

El camp lingüístic en aquest cas és protagonista d'unes relacions de poder entre els diferents sectors, amb determinades dotacions de capitals i interessos propis. Aquestes diferències configuren posicions lingüístiques, *habitus*, que en relació amb certes estructures, produeixen discursos i pràctiques (Bourdieu i Wacquant, 1994). Parlem de la noció d'*habitus* de Bourdieu, en referència a les posicions concretes que, en interacció, reproduïxen determinades actituds o pràctiques lingüístiques. En aquest sentit, es proposa identificar la coexistència d'aquests *habitus* lingüístics dins del marc d'una desigual distribució de recursos, de capitals.

Tercera part

BILINGÜISME. PLURILINGÜISME.

DE QUÈ PARLEM?

Les pràctiques lingüístiques només poden entendre's analitzades en el context d'un espai de relacions socials. Una configuració de relacions entre posicions que constitueix un *camp*. Cada *camp* prescriu els seus valors particulars (*capitals*) i posseeix els seus propis principis de regulació. Els *camps*, per tant, són espais socialment estructurats en els quals els agents concorren i entren en conflicte, bé siga per canviar bé per conservar la seua configuració, en funció de la posició que hi ocupen. Aquestes posicions són definides per la seua situació en l'estructura de distribució de les diferents formes de capital, la possessió dels quals dóna accés als avantatges específics que estan en joc en aqueix *camp*.

Al País Valencià ens trobem amb dues comunitats lingüístiques que interactuen entre si. Aquesta interacció lingüística, lluny de respondre a patrons lliurecanvistes³, està regulada, intervinguda diu el mateix Ninyoles, per les institucions estatals mitjançant l'*oficialitat jerarquizada* dels codis lingüístics que hi conviuen. Ens trobem davant una situació social complexa⁴ en la qual competeixen diferents sistemes de codificació lingüística, que són incorporats (o materialitzats) per diversos grups socials (jerarquizats), per tal de constituir-se en sistemes de codificació hegemònics, quan no en sistemes de codificació únics. Tanmateix, aquesta competència no es desenvolupa en igualtat de condicions: ni el mercat, ni l'Estat, ara com ara, ho garanteixen.

En aquest apartat analitzarem els usos primaris i secundaris del valencià i el castellà, per tal d'entendre quins són els efectes del bilingüisme, i també conèixer en quin moment es troba la situació de diglòssia, de distribució d'àmbits d'ús, entre les dues llengües oficials al País Valencià. Per tenir una primera imatge sobre la interacció entre elles, fem servir la

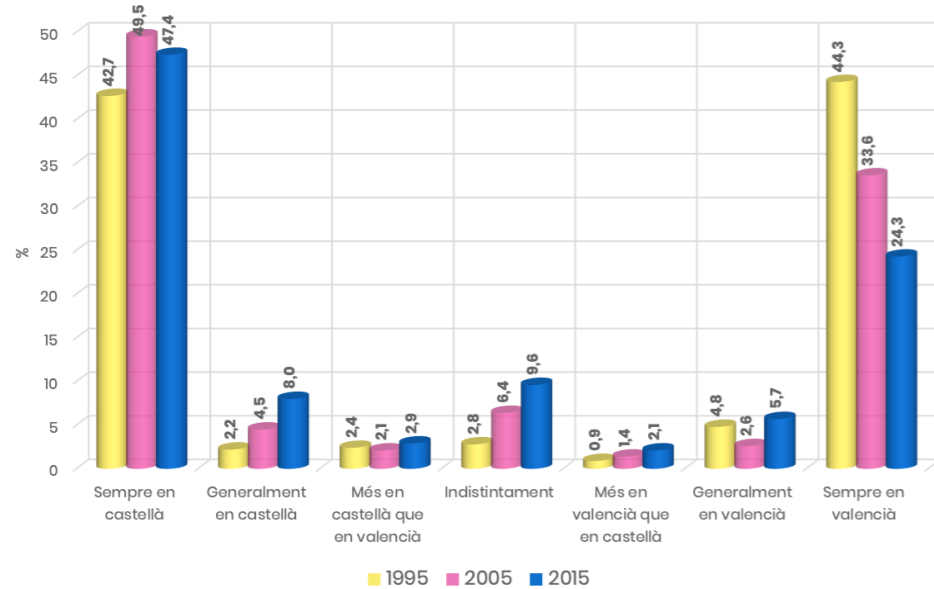
³ Suposadament «neutrals». No cal insistir ací en la falsedat de la imatge segons la qual, sense intervenció de l'Estat, el mercat és igualitari, lliure i solidari.

⁴ Certament la situació pot ser molt més complexa, si a més de la distinció entre el castellà i el valencià, introduïm la distinció interna pel que fa a les diferents formes lingüístiques del castellà o del valencià. No és eixe el nostre objectiu, però. El principal problema d'interacció lingüística que abordem és el que hi ha entre la comunitat castellanoparlant i la comunitat valencianoparlant.

distribució de freqüències percentuals dels àmbits d'ús durant el període estudiat.

Per una banda, si ens fixem en els espais (camps) de relacions primàries –la parla a casa i amb els amics– observem de primeres que el bilingüisme social al País Valencià es concreta en dues comunitats pràcticament monolingües en els espais més íntims. Tanmateix, també es veu la tendència a la polarització asimètrica en favor del castellà.

Gràfic 1. Evolució de la llengua parlada habitualment a casa (1995-2015)

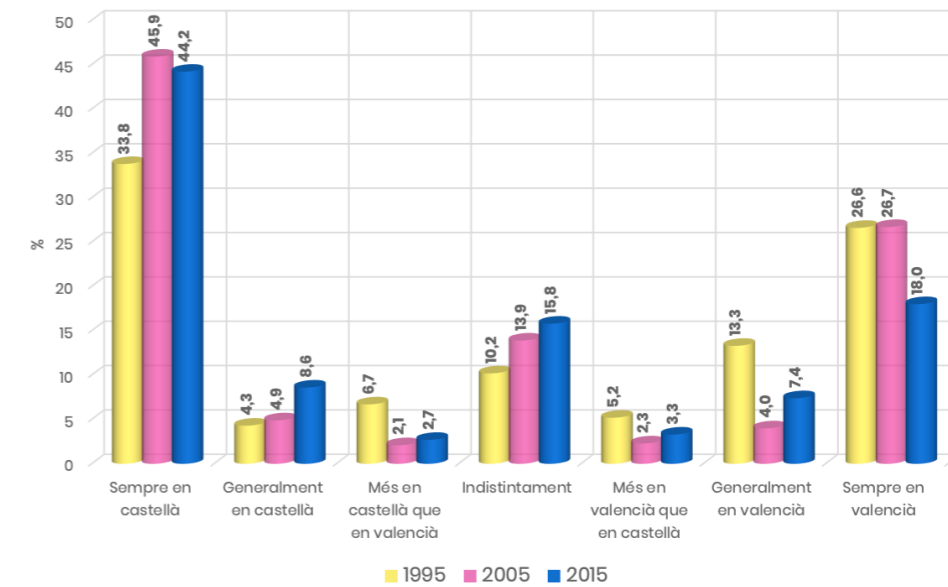

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005 i 2015) del SIES.

Respecte a la parla en l'àmbit familiar (Gràfic 1), l'asimetria creix amb el temps. Si bé en 1995 trobem una xifra màxima del 87 % de població monolingüe, en castellà o en valencià, en 2005 aquest màxim se situa en un 83 %, però deu anys després el seu pes es redueix al 72 %. Aquesta evolució ha estat similar en el camp de relacions amb les amistats (Gràfic 2), amb percentatges més baixos. A canvi, les relacions estrictament bilingües, tot i ser minoritàries, presenten un ascens: per a 2015, tant a casa, on s'arriba a valors pròxims al 10 %, com

amb amistats, on es troba al voltant del 16 %. Aquest creixement, però, es produeix en detriment de les relacions monolingües en valencià, mentre que les opcions del monolingüisme castellà es mantenen. Per tant, podem concloure que el bilingüisme creix a costa del monolingüisme valencià, mentre es manté el monolingüisme en castellà. És a dir, el bilingüisme com a eina ideològica permet, facilita, la permanència del monolingüisme espanyol, però dificulta la permanència del monolingüisme català, fins i tot en les relacions més íntimes.

Gràfic 2. Evolució de la llengua parlada habitualment amb els amics (1995-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005 i 2015) del SIES.

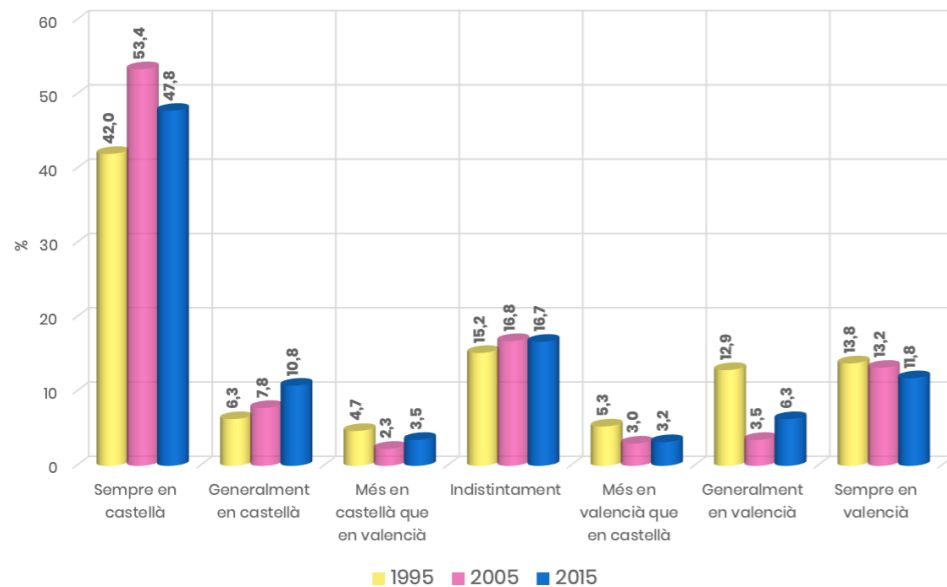
A més a més, en el Gràfic 2 referent als àmbits amicals, es veu que el creixement del monolingüisme castellà es produeix principalment durant la primera dècada d'anàlisi (1995-2005), primera etapa de govern del PP, mentre que la reducció del monolingüisme valencià es produeix en la segona (2005-2015), amb una caiguda de quasi 9 punts.

Per altra banda, pel que fa als espais socials de relacions secundàries –parla al carrer i a les grans superfícies–, espai on les pràctiques lingüístiques

s'estableixen en relacions a l'espai públic i entre persones potser desconegudes, la polarització monolingüe ha estat des del primer moment asimètrica. Són els camps on tenen lloc principalment els fenòmens diglòssics.

Al carrer (Gràfic 3), veiem que el monolingüisme castellà (entre el 40 i el 50 %) destaca amb gran diferència respecte al monolingüisme valencià (al voltant del 10 %), que, a més a més, presenta una petita reducció amb el temps. Podríem dir, en qualsevol cas, que en la societat valenciana persisteix en el temps aproximadament un 10 % de militants, lleials, a la llengua. En canvi, el bilingüisme perfecte (indistintament) creix inicialment entre l'any 1995 i el 2005, per a posteriorment estabilitzar-se entorn del 17 %.

Gràfic 3. Evolució de la llengua parlada habitualment al carrer (1995-2015)

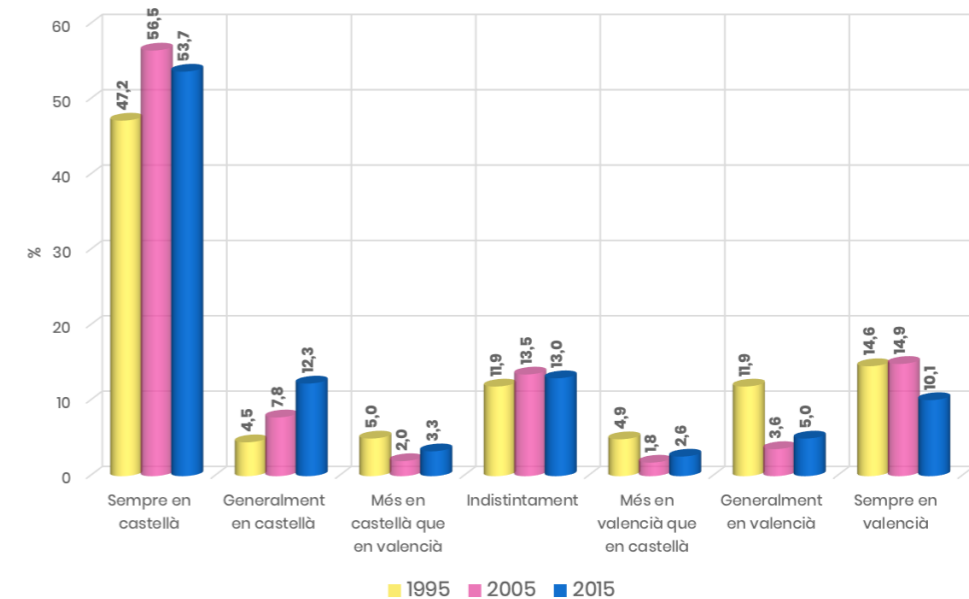

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005 i 2015) del SIES.

De manera similar, a les grans superfícies (Gràfic 4), també destaca el monolingüisme castellà per sobre el 50 %, mentre que el valencià presenta una reducció de quasi 5 punts en el període 2005-2015, per situar-se al voltant d'eixe persistent 10 % de lleialtat lingüística al valencià. Així doncs, el bilingüisme

amable, aplicat al context valencià, ha significat un retrocés evident dels espais legítims d'ús del valencià. Amb dues comunitats lingüístiques majoritàries desigualment tractades, les polítiques desenvolupades fins a 2015 no han reduït el bilingüisme diglòssic –de desplaçament cap a espais col·loquials de la llengua desavantatjada– i la seua superposició. En suma, el monolingüisme castellà es manté, o creix, mentre que el valencià es redueix: els únics als quals s'aplica el bilingüisme és als grups valencianoparlants, de fet se'ls imposa ser bilingüe, utilitzar i alternar els usos del valencià i del castellà, mentre es protegeix les persones monolingües castellanoves.

Gràfic 4. Evolució de la llengua parlada habitualment a les grans superfícies (1995-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005 i 2015) del SIES.

Només polítiques igualitàries, simètriques, podrien promoure, entre la població castellanoparlant d'origen, l'avanç d'un possible procés de bilingüïtzació més significatiu i real. Un procés de promoció de la igualtat lingüística entre la ciutadania valenciana, concretada amb una igualtat en el tracte del monolingüisme castellà i del monolingüisme valencià. Tot això sense oblidar

les tendències demogràfiques estructurals i no solament les qüestions estrictament lingüístiques.

En resum, els efectes pràctics positius de la política lingüística aplicada pels diferents governs del Partit Popular sobre el procés de substitució han sigut nuls. Ben al contrari, s'observa un patró d'increment de les pràctiques monolingües castellaneres, un patró molt poc bilingüe: la «contraprogramació» de què parlava Pradilla ha ajudat al retrocés dels usos preferents del valencià, tant a l'espai públic com al privat.

Els resultats en els usos lingüístics en els diferents camps relacionals estan vinculats amb la distribució de capitals lingüístics, i la seua concreció en diferents posicions, *habitus* o actituds lingüístiques de la població. Els retrocessos en els usos han d'estar vinculats amb els canvis en les competències, usos i/o valoracions, amb les diferents dotacions de capitals lingüístics, que canvien les relacions al si del camp de relacions lingüístiques.

Quarta part
CAPITALS LINGÜÍSTICS DEL
VALENCIÀ

La combinació de les característiques lingüístiques que una persona té respecte a una llengua defineixen les diferents posicions lingüístiques, és a dir, la varietat de formes de relació amb aquesta. Aquestes característiques són expressades ací com a formes de *capital lingüístic*. Com hem vist, en els intercanvis lingüístics es generen unes pautes lingüístiques en les quals, segons espais, podem trobar unes normes d'ús o altres. Explicar aquestes regularitats o patrons serà clau per a entendre l'evolució de les dues comunitats lingüístiques que conviuen al territori valencià.

Podem dir, amb Bourdieu, que els camps socials són espais de competència, de rivalitat per obtenir un conjunt de recursos o capitals. En aquest sentit, per definició, la desigual distribució d'aquests conferirà un espectre de posicions basat en la jerarquia. Pel que fa al camp lingüístic, aquesta lògica opera d'igual manera. La coexistència de dues comunitats lingüístiques en un territori donarà lloc a una pugna per l'obtenció de capitals, fet que possibilitarà l'ampliació o la reducció de xarxes de suport per a cada llengua.

En aquesta direcció, hem conceptualitzat quatre components que ens ajuden a conèixer la distribució del capital lingüístic valencià⁵: en la mesura que possibiliten la producció d'altres recursos lingüístics i no lingüístics, que faciliten la fase de producció, poden ser considerats capitals específicament lingüístics. En primer lloc, tenim un component referit a les competències lingüístiques, encarregades de dotar de capacitat per a poder usar un idioma. Parlem d'aptituds per desenvolupar una llengua, adquirides fonamentalment per transmissió familiar, informalment, o en la fase d'escolarització i altres aprenentatges formals o informals. Aquest component és el primer requisit per a poder iniciar qualsevol conversa, per tant, és el que dota de capacitat d'actuar i fer circular la llengua. Es tracta, si utilitzem una metàfora de caràcter econòmic, d'una mena de «capital fix», de la infraestructura sense la qual no són possibles els altres components del capital lingüístic. Aquestes competències de coneixement passiu-actiu i oral-escrit són el que anomenem **capital competencial**. A grans trets, és un

⁵ En la conceptualització i construcció dels indicadors dels capitals lingüístics, hem seguit de ben prop el treball realitzat fa quasi un parell de dècades (Castelló, 2002).

ingredient important, de caràcter logístic, que ens ajuda a saber quines possibilitats de produir es tenen (Hernández-Dobon, 2020), però a la vegada insuficient, ja que no contempla les funcions socials de la llengua.

En segon lloc, els usos socials de les llengües són les accions i formes de fer-les servir. En aquest cas, l'ús de la llengua ens aporta coneixement sobre el tipus de convivència entre llengües i la distribució d'àmbits d'ús entre aquestes. El fet de mantenir l'ús social d'una llengua és un indicador de la voluntat i de les possibilitats existents d'obtenir rendiments del *capital competencial*; en definitiva, és l'indicador d'un segon component del capital lingüístic que podem anomenar **capital instrumental**. Per seguir la metàfora econòmica, és una mena de «capital circulant» que permet rendibilitzar el «capital fix». D'aquesta forma, rendibilitzar la infraestructura proporcionada pel capital competencial es pot donar tant en espais de relació comunitària (**capital instrumental primari**) com en espais de relació societària (**capital instrumental secundari**).

Finalment, l'últim índex fa referència al reconeixement del valor i les qualitats de la llengua; és a dir, a les consideracions sobre la llengua. Com hem dit, els prejudicis i el conjunt d'idees que es formen les persones entorn de les llengües fan un paper fonamental en les representacions lingüístiques. És una mena de «taxa de canvi» o «tipus d'interès» del *capital competencial* (fix) i del *capital instrumental* (circulant), respecte a formes de capital no lingüístic, com ara econòmic –la llengua pot servir per a trobar feina o guanyar més diners, per exemple–, social –com ara, pot servir per a establir noves relacions socials o construir amistats–, polític –pot construir propostes polítiques o aconseguir suports socials–. Aquest tercer component del capital lingüístic adopta una forma de capital simbòlic, que podem anomenar **capital valoratiu**. Aquest capital ens dona informació sobre l'avaluació, l'apreciació i el preu d'un producte lingüístic. Més enllà de disposar d'una competència, és important conèixer el valor que té aquesta en el mercat lingüístic, ja que sols en aquesta situació de vigència en la lògica mercantil podem dir que existeix un capital com a poder, com a generador de guanys en un intercanvi (Bourdieu, 2002).

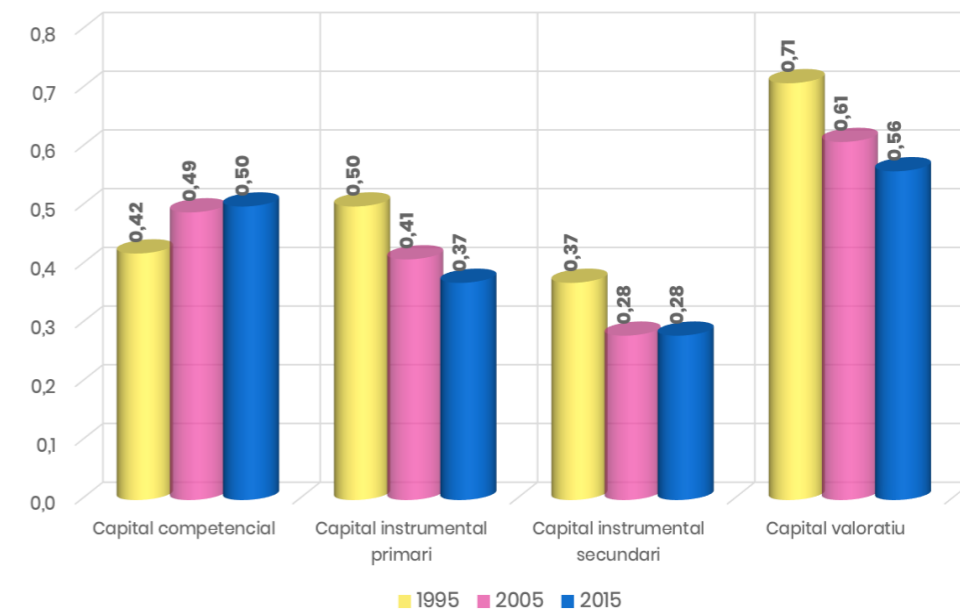
Aquests indicadors representen els capitals lingüístics del valencià i s'han elaborat a partir de tres grups de preguntes referents al coneixement, a l'ús i les

valoracions extrems de l'enquesta (vegeu l'Annex metodològic). Els indicadors construïts, que es mouen entre 0 (dotació de capital mínima) i 1 (dotació de capital màxima), ens permeten analitzar els canvis evolutius experimentats pels recursos rellevants en els intercanvis que es produeixen al camp lingüístic valencià.

4.1 Evolució general dels capitals lingüístics i les seues relacions

En el Gràfic 5, podem veure clarament l'evolució dels quatre tipus de capitals lingüístics des de l'any 1995 fins al 2015. Hi destaca la caiguda del valor mitjà dels dos *capitals instrumentals* i del *capital valoratiu*, mentre que el *capital competencial* es presenta estable entorn de valors pròxims a 0,50 (un aprovat justet, podríem dir).

Gràfic 5. Evolució dels capitals lingüístics del valencià (1995–2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005 i 2015) del SIES.

És important detenir-se en aquesta qüestió. L'únic capital lingüístic que creix és el *competencial*: cada vegada tenim més capital fix per a produir

en valencià. Tanmateix, si ens fixem, es produeix una reducció contínua de les dues formes de *capital instrumental*: cada vegada produïm menys en valencià. I també s'experimenta una caiguda del valor (*capital valoratiu*) atorgat a eixos capitals, el *competencial* i els *instrumentals*. Així és com s'ha agreujat la situació especulativa assenyalada fa quasi dues dècades en les anàlisis sobre el període amb governs del PSOE-PSPV (Castelló, 2002): un mercat caracteritzat per una inversió en capital fix, que no es posa en circulació, és un mercat especulatiu, que amb el temps forma una bombolla que acaba esclatant, tot desplomant els seus valors (les tecnològiques als noranta i l'habitatge en la primera dècada d'aquest segle en són bons exemples). Eixes polítiques de bilingüisme asimètric, o si es prefereix de «bilingüismo bien entendido», condueixen a la constitució d'un mercat d'especulació lingüística, que devalua el valor de la llengua minoritzada i porta a la seua progressiva desaparició de cada vegada més espais socials d'ús legítim.

Si ens parem amb més detall, podem veure que els dos períodes analitzats són diferents. En primer lloc, entre 1995 i 2005, es produeix un creixement significatiu dels *capitals competencials* del valencià, que es paralitza a partir d'aquesta data. Es conjuguen diverses qüestions ací: d'una banda, la composició demogràfica de la població valenciana canvia a inicis del nou segle, amb un creixement significatiu de la població nouvinguda; d'altra, les polítiques de contraprogramació lingüística, assenyalades per Pradilla (2002), també tenen els seus efectes sobre l'adquisició de capitals fixos per a la producció lingüística. També cal introduir la globalització i l'entrada, si més no als discursos, de l'anglès en les relacions lingüístiques al País Valencià: l'aparició del plurilingüisme sobre una matriu de bilingüisme asimètric.

En segon lloc, les reduccions en el *capital instrumental*, en les seues dues versions, es produeixen principalment en el primer període, mentre els competencials encara creixen; mentre que la caiguda es frena durant el segon període. Per una banda, els usos relacionats amb els espais informals-familiars, històricament de major lleialtat, baixen del 0,40, i, per altra, l'ús públic de la llengua presenta un valor per sota del 0,30 des de l'any 2005. Per tant, podem concloure

que la diglòssia es manté, ja que l'ús instrumental i oral del valencià en les relacions públiques és persistentment inferior a l'ús instrumental oral en relacions més comunitàries. A més a més, el seu efecte, el de la diglòssia, comença a notar-se de forma significativa en els usos primaris, en els espais de transmissió familiar (Montoya i Mas, 2011).

Finalment, pel que fa al *capital valoratiu*, tot i mostrar mitjanes més altes respecte als altres, presenta una tendència al decreixement més o menys continuada i estable. Aquesta diferència entre les puntuacions valoratives amb la resta de capitals es pot explicar per la consolidació de les posicions o actituds compensatòries d'idealització tractades per Ninyoles (Castelló, 2000). El cas és que la reducció progressiva d'espais d'ús acompanyada de l'aparició d'un tercer competidor lingüístic global altament valorat (l'anglès) té els seus efectes sobre el valor del valencià.

Tot plegat, però, ens ve a dir que el principal problema del valencià continua situant-se en el *capital instrumental*, en el moment que la llengua es practica i es posa en circulació, o no. I que la reducció dels capitals instrumentals secundaris ja comença a afectar els valors dels altres dos capitals, primaris i valoratius. En definitiva, a grans trets, podem dir que, durant els anys del nostre estudi, els capitals lingüístics del valencià mantenen la mateixa distribució relativa, però amb un valor mitjà més petit. Aquestes dades es poden interpretar com un menor ús de la llengua en l'espai públic i privat i un menor valor percebut del valencià, malgrat que les competències augmenten d'acord amb el procés d'aprenentatge en la fase d'escolarització.

Salvant distàncies, i econòmicament parlant, s'entén que el procés de producció s'inicia a través de l'establiment dels *capitals competencials*, una fase que requereix cert temps d'aprenentatge i formació. Finalitzada la confecció de la infraestructura idiomàtica, té lloc l'etapa de comercialitzar-la i estendre'n la circulació. En el cas del valencià, és en aquest moment de trànsit on no acaba de fluir el *capital instrumental*. En canvi, resulta paradoxal observar que el *capital valoratiu*, que implica concepcions positives sobre la llengua, mostre valors tan dispars respecte als altres dos. En poques paraules, es valora molt la llengua que no s'usa i es coneix de forma

mediocre. Aquesta dinàmica s'explica per la presència permanent de la intervenció estatal, engegada a partir d'una determinada definició de la realitat nacional, destinada a perpetuar una jerarquia entre llengües fins a consolidar una imatge en la qual les llengües «no-nacionals» arriben a ser prescindibles.

Mitjançant l'anàlisi dels coeficients de correlació, s'observa un patró de significació molt similar durant tot el període. Totes les correlacions són significatives estadísticament. A més, el *capital competencial* correlaciona amb valors cada vegada més alts, especialment amb els *capitals instrumentals*. Açò ens confirma la necessitat de dotar de competències que després faciliten l'ús, donada la creixent dependència mútua. Per altra banda, és la correlació entre els *capitals instrumental* orals, primari i secundari, la que presenta els valors més elevats: els usos en espais privats i públics són molt interdependents.

Per contra, la correlació més baixa és aquella que vincula les valoracions amb la resta de capitals, especialment amb les competències. En altre lloc, vam defensar que les valoracions d'una llengua estan mediades per les valoracions de la identitat que s'hi vincula, en aquest cas la identitat valenciana (Castelló, 2001). L'escassa relació entre el *capital lingüístic valoratiu* i la resta de capitals lingüístics ens assenyala la tendència inflacionària, resultat d'un mercat especulatiu, amb poca circulació del producte. El fet que les correlacions entre el capital valoratiu i la resta siga creixent està vinculat a la progressiva devaluació del valencià, i ens indica que la bombolla especulativa s'està desinflant, tot ajustant els seus «preus» a la situació real d'intercanvis lingüístics entre el valencià i el castellà, amb l'anglès com a nou producte del mercat.

Taula 1. Correlacions entre capitals lingüístics a la zona valencianoparlant (1995, 2005, 2015)

1995	C. Competencial	C. Instrumental primari	C. Instrumental secundari	C. Valoratiu	N
C. Competencial	1	-	-	-	1.600
C. Instrumental primari	0,557	1	-	-	1.200
C. Instrumental secundari	0,494	0,839	1	-	1.200
C. Valoratiu	0,207	0,376	0,323	1	1.114

2005	C. Competencial	C. Instrumental primari	C. Instrumental secundari	C. Valoratiu	N
C. Competencial	1	-	-	-	6.600
C. Instrumental primari	0,569	1	-	-	5.698
C. Instrumental secundari	0,501	0,816	1	-	5.789
C. Valoratiu	0,365	0,402	0,352	1	6.315

2015	C. Competencial	C. Instrumental primari	C. Instrumental secundari	C. Valoratiu	N
C. Competencial	1	-	-	-	6.678
C. Instrumental primari	0,594	1	-	-	5.600
C. Instrumental secundari	0,545	0,873	1	-	5.759
C. Valoratiu	0,366	0,401	0,368	1	6.388

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005, 2015) del SIES.

No obstant això, el *capital valoratiu* correlaciona amb el *capital instrumental primari* de manera més elevada, pel que podem concloure, que s'estableix certa relació entre les altes valoracions i l'ús de la llengua en espais familiars. I, per tant, en la mesura que caiga el capital valoratiu, també ho farà el capital instrumental primari, o viceversa. Això significa que dotar de major valor la identitat valenciana, vinculada a la llengua, afavorirà els usos del valencià: en eixe sentit, una estratègia com la del «multilingüisme autocentrat», que potencia els usos multilingües amb el valencià com a llengua central, és dependent de la potència de la pròpia identitat (Castelló, 2014).

4.2 El capital competencial

L'indicador de mesura de les competències lingüístiques amida bàsicament la capacitat d'actuar en valencià. Aquest presenta valors mitjans creixents i que s'aproximen al 0,50 durant el període, amb desviacions que ens indiquen una dispersió relativament baixa. L'escola tendeix a homogeneïtzar. Així doncs, trobem que el *capital competencial* presenta una distribució relativament homogènia i simètrica (asimetria pròxima a zero). El lleuger creixement en el primer tram temporal pot ser explicat per l'escolarització, mentre que l'increment

de la dispersió pot ser degut a la presència més gran de població migrada, per això creix menys en el segon període. D'aquesta forma, podríem pensar que la mitjana depèn de l'evolució de l'ensenyament a l'escola, i la dispersió, de la composició segons l'origen de la població. En qualsevol cas, es produeix certa tendència cap a la simetria en les relacions competencials, tendint progressivament cap al zero.

Taula 2. Descriptius del capital competencial (1995-2015)

	Mitjana	D. Típica	Asimetria
1995	0,425	0,273	0,240
2005	0,488	0,326	0,198
2015	0,500	0,336	0,148

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005, 2015) del SIES.

4.3 El capital instrumental primari

Pel que fa a l'indicador de l'ús de la llengua en les relacions primàries, observem un decreixement dels valors mitjans en el temps. A més, les desviacions mostren una dispersió relativament elevada, fet que ens permet parlar d'heterogeneïtat en l'ús del valencià en les relacions comunitàries (allò del monolingüisme bàsic de les comunitats lingüístiques). Pel que fa a la simetria, com que la distribució canvia d'uns valors més alts cap a valors més baixos, ens mostra una tendència a l'asimetria a favor dels valors baixos. Així, l'heterogeneïtat elevada i la tendència a l'asimetria ens parla de la tendència a la reducció del monolingüisme valencià a les relacions primàries.

L'evolució temporal dels paràmetres ens ve a dir que la reducció del capital es produeix de forma molt més acusada en el primer període. Com podem veure, l'equilibri inicial (0,503) es trenca per a acostar-se més al monolingüisme castellà. Una societat inicialment repartida simètricament entre les dues posicions monolingües i amb alta dispersió, evoluciona cap a una altra amb una distribució asimètrica a favor de la llengua dominant i menys diversa. Per això

la diversitat disminueix i augmenta el consens cap als usos castellans. En conseqüència, l'asimetria es mou cap als valors baixos dels usos del valencià.

Taula 3. Descriptius del capital instrumental primari (1995-2015)

	Mitjana	D. Típica	Asimetria
1995	0,503	0,428	-0,054
2005	0,410	0,428	0,358
2015	0,373	0,400	0,497

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005, 2015) del SIES.

4.4 El capital instrumental secundari

Taula 4. Descriptius del capital instrumental secundari (1995-2015)

	Mitjana	D. Típica	Asimetria
1995	0,372	0,384	0,436
2005	0,281	0,353	0,903
2015	0,280	0,343	0,921

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005, 2015) del SIES.

Respecte a l'ús oral del valencià en les relacions més formals, com hem comentat, mostra els valors mitjans més baixos de tots els capitals. Aquestes dades descriuen el menor ús del valencià en espais públics i, en conseqüència, la constatació de la persistència de la diglòssia i, fins i tot, de l'ampliació dels espais relacionals diglòssics: l'ús del valencià és cada vegada menys pertinent en cada vegada més espais públics. Per altra banda, les desviacions i la simetria ens marquen una tendència cap a una major concertació en valors inferiors a la mitjana. Segueix també una pauta d'increment de l'asimetria, però, en comparació amb els capitals instrumentals primaris, parteix

d'una situació més asimètrica des d'inici que es veu molt agreujada durant el període.

En aquest cas, la reducció més clara també té lloc en el primer període, amb uns valors més pròxims a les pràctiques castellanitzadores, és a dir, tendents a un major consens en la castellanització, que s'estabilitza en el segon període.

4.5 El capital valoratiu

Per últim, l'indicador de les valoracions sobre la llengua presenta durant el període valors mitjans bastant superiors a la resta de capitals lingüístics, tot i que en sentit decreixent. La poca dispersió derivada de les baixes desviacions ens indica cert consens (especulatiu) respecte al valor del valencià. I els elevats valors negatius de la simetria representen una distribució favorable als valors elevats del capital valoratiu.

Taula 5. Descriptius del capital valoratiu (1995-2015)

	Mitjana	D. Típica	Asimetria
1995	0,715	0,187	-0,585
2005	0,610	0,236	-0,434
2015	0,563	0,213	-0,305

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005, 2015) del SIES.

La valoració del valencià ha disminuït, la discrepància respecte al seu valor ha augmentat i l'asimetria a favor del valencià també s'ha reduït.

De l'evolució observada en les dotacions de capitals lingüístics del valencià al territori valencianoparlant, des de finals del segle XX fins a l'any 2015, podem deduir que s'han produït canvis també en les actituds lingüístiques resultants de la seua distribució entre els diferents grups socials. Això ens permetrà avaluar com han evolucionat les posicions favorables o contràries a la presència del valencià en la nostra vida pública.

Cinquena part
POSICIONS LINGÜÍSTIQUES AL
PAÍS VALENCIÀ

L'esforç dedicat a comprendre l'assignació valorativa de les diferents llengües ha sigut immens (Woolard, 2008). No obstant això, és vital incorporar la consideració de les ideologies lingüístiques sempre que ens plantejem conèixer la situació social de qualsevol llengua, ja que la jerarquia construïda en aquest camp és un reflex dels grups socials i de les seues valoracions.

Per definició, les ideologies lingüístiques són valoracions *ergo* suposen prejudicis que posicionen les llengües en una classificació ordenada, un espectre polaritzat basat en el desequilibri. En el cas que ens ocupa, al País Valencià, són les ideologies diglòssiques les que s'han encarregat d'atribuir unes funcions i uns espais diferencials, justificats en funció de si parlem del català o del castellà. Açò ha configurat unes regles de conducta i una diferència de tracte ben clares. En canvi, sobre aquestes implicacions es descriu una situació estable i estàtica, on les desigualtats es disculpen i contribueixen a assentar un model que camina cap a l'harmonia.

Ideologies lingüístiques

El simple fet de cohabitar en un territori dos corpus de poder diferenciats, amb particularitats culturals pròpies, posa sobre la taula de les relacions socials tot un conjunt de valoracions per a cadascun d'aquests. En el camp lingüístic, l'existència de dues llengües constata la mateixa dinàmica. Al Regne d'Espanya, la lluita ideològica per legitimar determinada organització lingüística ha sigut una constant, una col·lisió que no s'ha solucionat, ni per aparells ideològics aparentment imparcials.

El model bilingüe promogut parteix d'una suposada equiparació o igualtat entre la llengua d'Estat, el castellà, i les llengües alternatives, usades territorialment per parts significatives de la població. No obstant això, com ja hem dit, aquesta relació és desequilibrada i asimètrica, ja que parteix d'una jerarquització efectiva en el pla normatiu⁶, que comença ja amb l'article 3 de la

⁶ Per a ampliar en aquesta qüestió, mireu: «500 lleis que imposen el castellà?» de la Plataforma per la Llengua, 2009.

Constitució espanyola del 1978, i d'un conjunt de representacions igualment jerarquitzades (vegeu l'article 2 de la mateixa Constitució). Aquestes imatges o categories s'han assumit com a constitutives, naturals, i han marcat el caràcter d'aquest tipus de bilingüisme, que es converteix en un bilingüisme diglòssic.

Les ideologies diglòssiques són aquelles «actitudes lingüístiques que tratan de consolidar valorativament esta superposición» (Ninyoles, 1977: 219). L'escenari d'aparent neutralitat fou ja desmentit per Ninyoles, que apuntava que el fenomen diglòssic «conté factors d'inestabilitat que amenacen trencar la suposada funcionalitat del sistema, i que, per tant, comporten un germen de superació» (1997: 58). És a dir, tot i els esforços per consolidar un enfocament integrador-jeràrquic que congele les posicions inicials, la culminació del conflicte passa per la substitució del valencià (sistemàticament infradotat), per la llengua oficial castellana (supradotada); o bé, la normalització del primer.

Com assenyala Bourdieu, entendre les dinàmiques de la guerra ideològica suposa comprendre l'intercanvi de forces entre els grups socials per definir els valors simbòlics, les representacions de les llengües en contacte. D'aquest procés se'n deriva l'assignació-distribució de recursos. Atenint-nos a la realitat idiomàtica valenciana, aquesta influència directa entre les ideologies lingüístiques i les posicions-*habitus* juga un paper central en el territori valencià. Partint de l'ordre diglòssic/desigual pel qual el castellà representa la llengua alta –de la cultura, la política, el progrés i l'universal– i el valencià, la llengua baixa –territorial, informal, vernacla–, s'estableix tot un seguit de prejudicis i representacions que són fruit de les relacions desiguals entre grups socials. Les classes altes i els grups nacionalment identificats amb Espanya atribueixen qualificacions subvaloradores a la llengua vinculada al territori, tot perpetuant el seu estatus secundari. Un exemple és allò que Vicent Pitarch considerava com a factors nous (1983: 46), o Fuster tractava en *Qüestió de noms* (1962): la contraposició i secessió del valencià del sistema lingüístic català, sorgida en els anys de Transició. En definitiva, un invent dels grups acomodats que servia per a legitimar que passaren a utilitzar el castellà per mantenir el distanciament social, i que, per dinàmiques d'imitació i sentiments d'autoodi, la resta d'estrats socials seguien (Ninyoles, 1969).

Ara bé, plantejat d'aquesta manera, sembla que s'atorgue als individus i grups socials la capacitat absoluta per definir els escenaris lingüístics en funció de la seua implicació. Però això no és del tot cert. La llengua té una gran potencialitat per a esdevenir eina de dominació mitjançant l'acceptació irreflexiva d'unes determinades pràctiques. Així doncs, el control del codi lingüístic, i dels diferents tipus de capitals, genera la interiorització d'una definició de la realitat que ens ajuda a explicar l'acceptació i legitimació de les diferents pràctiques i posicions lingüístiques. Per tant, en aquest joc competitiu de construcció, conservació i ampliació de xarxes i estructures de suport per a cadascuna de les llengües, la capacitat de fer-ho, no és la mateixa per a cada agent en el camp i, així, no és la mateixa per a cada comunitat lingüística. Ens trobem davant una situació clarament definida per relacions de desigualtat.

Les posicions lingüístiques al País Valencià

La combinació dels capitals lingüístics dintre de l'esquema del capital cultural defineix diferents posicions lingüístiques. Analitzar les combinacions de capitals amb què es relacionen els agents socials a la societat valenciana ens ajuda a identificar les categories d'actituds lingüístiques explicatives proposades per Ninyoles (1989), i que es poden correspondre ara, i en termes de Bourdieu, amb els *habitus* lingüístics.

La construcció dels tipus ideals referents a les posicions lingüístiques que conviuen al País Valencià deriven de les pràctiques lingüístiques dels grups socials, i de les seues disposicions socials prèvies. És a dir, de les competències estrictament lingüístiques, *capital competencial*; de l'activitat pràctica de la llengua en funció dels àmbits d'ús que nosaltres denominem *capital instrumental*; i de les valoracions que situen les llengües en espectres no simètrics, *capital valoratiu*; i, finalment també, de les característiques històriques que particularitzen les posicions dins dels camps. Amb això, fem referència al concepte d'*habitus*.

Aquesta definició ens permet reconèixer la funció estructuradora i estructurada de les pràctiques lingüístiques. Per tant, en un mercat lingüístic trobarem diferents *habitus* caracteritzats per les diferents combinacions de dotacions de capital, que faciliten la coordinació de comportaments i que es troben en un

règim de competició per l'ampliació de capitals, en especial, el simbòlic (valor), el qual atorgarà un determinat nivell d'influència de cada cosmovisió respecte a les pràctiques lingüístiques.

Pel que fa al panorama valencià, de la conjunció de les pràctiques lingüístiques i les ideologies, i de l'existència de dues llengües en contacte, s'han fornit uns *habitus* o posicions lingüístiques que Ninyoles (1997) va definir com *Assimilat*, *Lleial*, *Subvalorador* i *Idealitzador*. El primer es correspon amb el d'aquells grups que fan servir el capital dominant i afavoreixen així la substitució del valencià pel castellà; els segons als sectors que utilitzen el capital lingüístic dominant, i que deriven d'una «presa de consciència explícita i conscient i una acció organitzada en dos sentits complementaris, d'una banda evitar la hibridació, l'encongiment de l'estructura lingüística i, de l'altra, per evitar la reducció d'usos» (Boix i Vila, 1998: 162); el tercer fa referència als grups que tot i tindre la llengua minoritzada com a llengua pròpia, la consideren una llengua amb poc valor; i el quart, aquells que «tractarien d'eleva l'idioma perdut però no pas de normalitzar-lo en el seu ús social (Ninyoles, 1997:193).

Com hem anat dient, els discursos i les expressions i pràctiques lingüístiques deriven de les accions desenvolupades a partir de determinats *habitus*-posicions lingüístiques en un espai de joc o mercat. Així, com va dir Ninyoles (1977), en el mercat lingüístic valencià conviuen actituds globals que s'adscriuen als eixos de la substitució i la normalització del valencià. Ara, conegudes les seues lògiques i dinàmiques de funcionament, podem establir quines han estat les principals posicions que actuen com a generadores de les pràctiques lingüístiques històricament construïdes (Bourdieu, 2002). A partir de la puntuació de cada individu de la mostra en cadascun dels indicadors construïts, podem classificar i categoritzar els principals *habitus* lingüístics protagonistes en cada moment estudiat (vegeu l'Annex metodològic).

Els habitus i la seua presència social relativa

L'anàlisi realitzada ens agrupa la població valenciana en cinc tipus d'*habitus* lingüístics, caracteritzats pels seus particulars nivells de capitals (veure Annex metodològic).

Trobem persones que puntuen positivament (per damunt de la mitjana del conjunt) en cadascun dels capitals lingüístics que podem identificar amb un *habitus lleial*. Al contrari, les persones amb una puntuació negativa (per sota de la mitjana) en tots els capitals lingüístics descriu posicions que encaixen amb un *habitus assimilat*. Les que compten amb unes competències que no arriben a utilitzar, però valoren la llengua, podem afirmar que presenten un *habitus idealitzador competent*. Però també trobem posicions amb les mateixes característiques, amb l'excepció de les dotacions de capital competencial, que mantindrien un *habitus idealitzador incompetent*. I, en últim lloc, qui compta amb les competències i les utilitza (públicament i privadament), però no les valora, defineix les posicions de *l'habitus usuari subvalorador*.

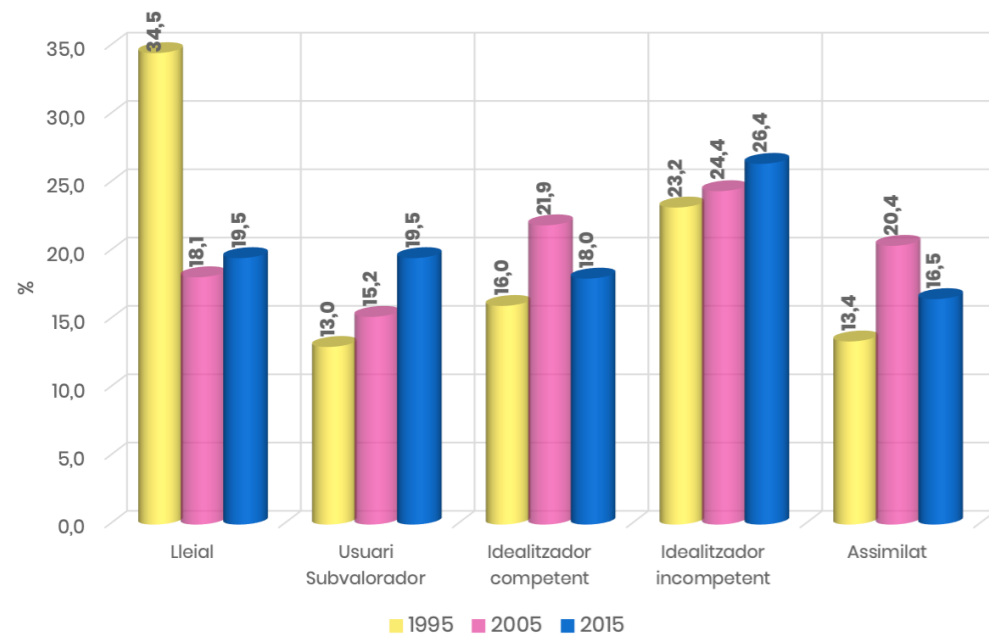
Si ens fixem en el Gràfic 6, podem observar l'evolució de cada posició en el transcurs dels vint anys de governs populars. En primer lloc, és destacable el descens de *l'habitus lleial* durant els deu primers anys i la seua posterior estabilització entorn a percentatges pròxims al 20 %. Aquest decreixement de quinze punts en la presència social de les actituds més vinculades a la normalització de la llengua s'hi veu contrastat amb l'augment de les posicions compensatòries, especialment *usuaris subvaloradors i idealitzadors incompetents*. Per altra banda, en els primers anys la presència de *l'habitus assimilat* presenta un increment de quasi set punts, però torna a descendir durant la segona dècada considerada.

Per un costat, la posició que utilitza el valencià freqüentment però no el valora, la de *l'ús subvalorador*, presenta un creixement en passar dels tretze punts percentuals fins als quasi vint. Un augment més accentuat en la segona dècada que contrasta amb l'evolució de la *idealització competent*, amb un augment en la primera dècada i un descens en la segona. Per altre costat, destaca el creixement constant de *l'habitus idealitzador incompetent*, amb valors pròxims al 25 %.

En acabar el període, a grans trets, podem observar una distribució més o menys equilibrada, en la qual totes les posicions es troben prop dels vint punts percentuals. És possible remarcar la rellevància en l'augment de la posició *idealitzadora incompetent*, ja que confirma la tendència cap a l'especulació (Castelló,

2002). I va acompanyada amb el creixement dels hàbits d'ús subvalorador. Açò, mostra una tendència al predomini actitudinal ideològicament compensatori.

Gràfic 6. Freqüències dels habitus en el camp lingüístic valencià (1995-2015)

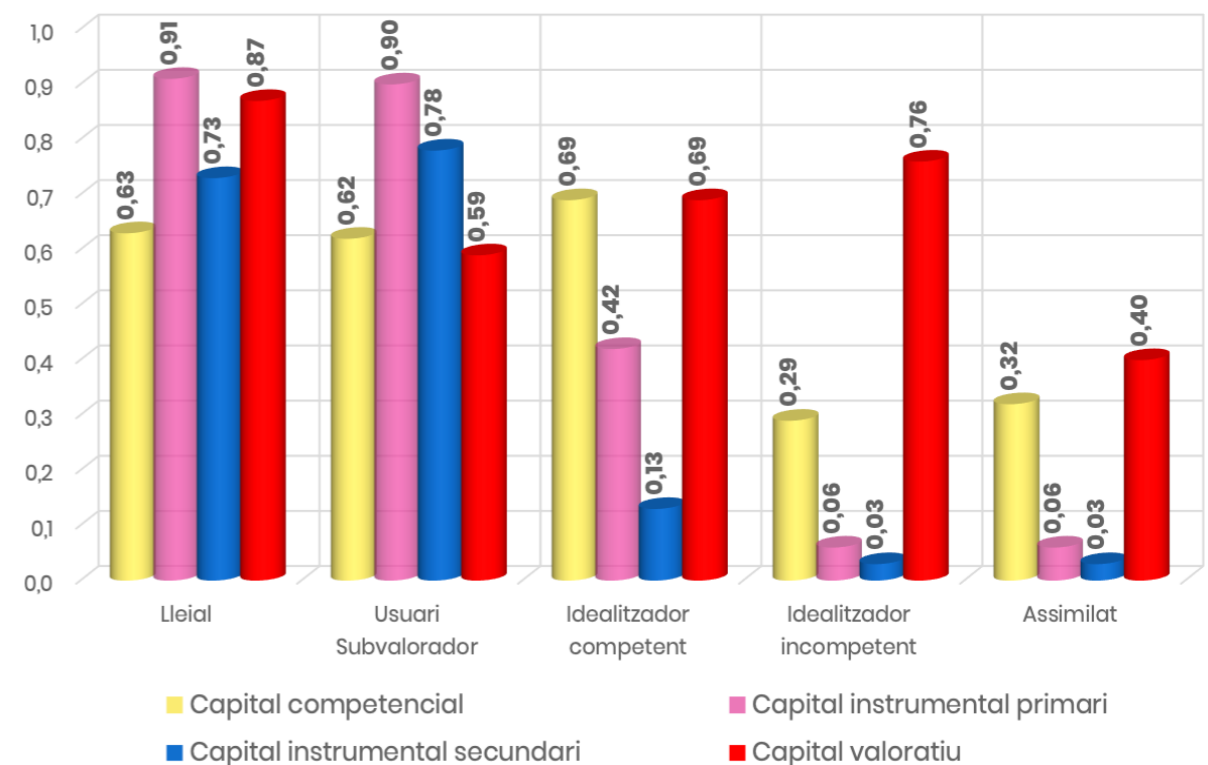
Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995, 2005 i 2015) del SIES.

En suma, si fem referència a les categories lingüísticament competents, veiem que el balanç ha estat a favor d'aquelles que saben o tenen les aptituds per a parlar el valencià –*Lleials, Usuaris subvaloradors i Idealitzadors competents*–. Tot i que el distanciament entre aquestes posicions lingüísticament incompetents siguen idealitzadores o assimilades, s'ha anat reduint en els anys: en 2015, encara hi trobem una diferència de catorze punts percentuals. L'augment del capital competencial és una condició necessària per a parlar un idioma, encara que no comporta precisament la seua utilització. D'aquesta manera, si girem la mirada cap a la utilització oral, la relació entre posicions torna a ser 2/3, a favor de les categories que no l'usen. Així doncs, en l'oralitat la diferència percentual és de 20 punts, i mostra una tendència cap al monolingüisme en castellà.

Capitals lingüístics i habitus

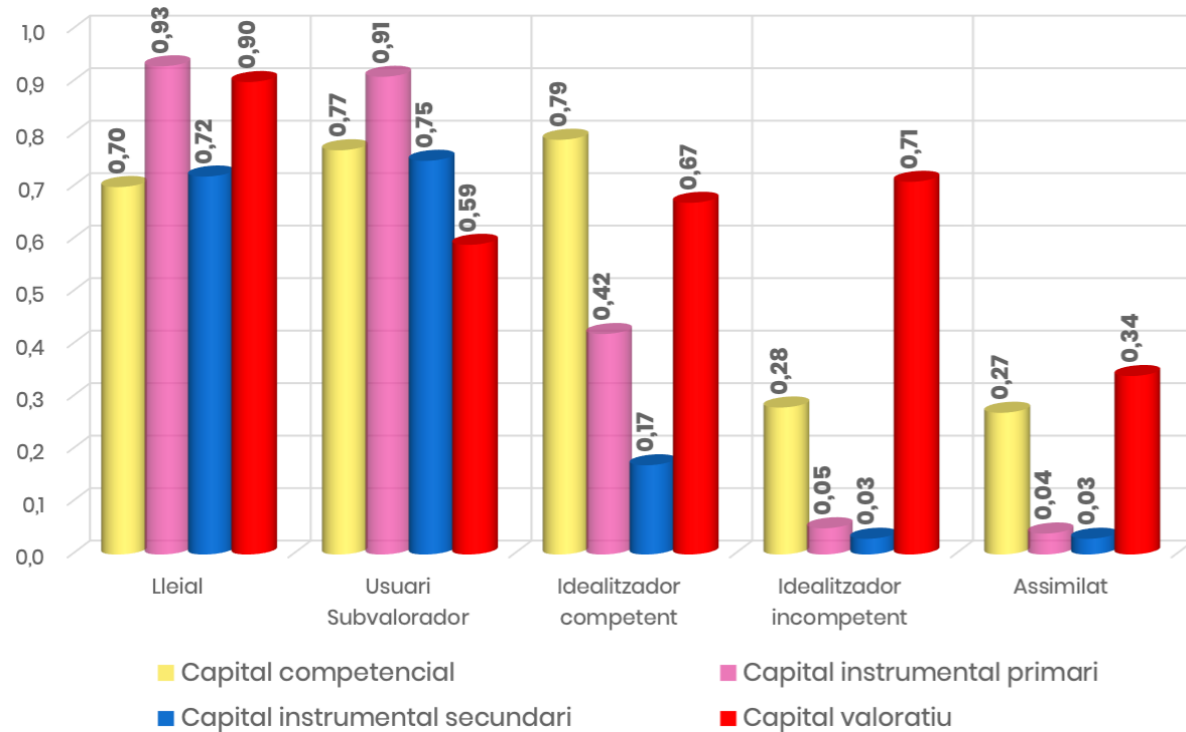
Si comparem la combinació dels capitals lingüístics dels diferents *habitus* lingüístics durant el període, podem cercar algun patró de l'evolució de cada posició lingüística. Així doncs, a simple vista s'observa una distribució similar entre totes les posicions al llarg dels anys, si bé la posició dels *Idealitzadors competents* presenta una petita variació en funció de la puntuació donada en el capital valoratiu. De totes maneres, aquesta diferència no és massa significativa, ja que en l'enquesta de 1995 la puntuació en el capital valoratiu dels *Idealitzadors competents* està una mica per sota de la mitjana, (0,69 enfront de 0,71), és a dir, es tracta d'un *habitus* que tendeix a idealitzar, però que compta amb competències lingüístiques.

Gràfic 7. Capitals dels habitus al camp lingüístic valencià (1995)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995).

Gràfic 8. Capitals dels habitus al camp lingüístic valencià (2005)

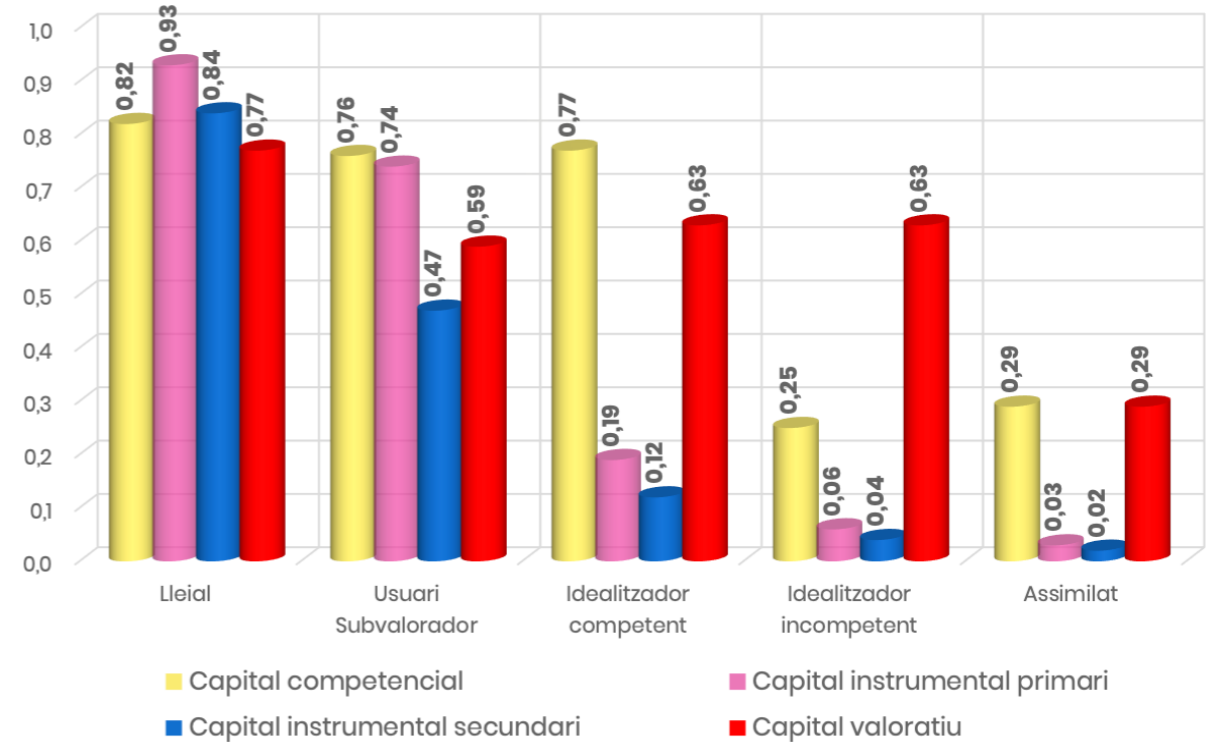

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (2005).

Pel seu costat, l'*habitus* dels *Usuaris Subvaloradors* l'any 2005 presenta un *capital valoratiu* mínimament per sota de la mitjana de l'indicador, i en 2015, lleugerament per damunt (0,59-0,56). Aquestes xifres ens diuen que no es pot parlar d'una posició subvaloradora clarament definida, sinó que se situa en una posició molt pròxima als *Lleials*.

A banda d'això, les altres posicions es mantenen molt estables quant a la distribució dels seus capitals. Observem canvis en les puntuacions, però no canvis estructurals i significatius. En eixe sentit, fora possible ressaltar les modificacions que s'hi donen en la posició dels *Lleials*, sempre amb puntuacions per damunt de la mitjana, però amb diferent distribució. Aquestes diferències s'hi donen especialment amb el *capital competencial*, cada vegada amb valors més elevats, amb l'increment del *capital instrumental secundari* el 2015, i amb el decreixement del *capital valoratiu* d'aquest mateix any. És a dir, tendeixen a reforçar la seua lleialtat.

Gràfic 9. Capitals dels habitus al camp lingüístic valencià (2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (2015).

D'igual forma, des d'aquesta perspectiva podem observar les distàncies entre aquests *habitus* lingüístics. En aquest sentit, les posicions *Lleials* i les *Subvaloradores* són aquelles que més s'assemblen. Presenten puntuacions sobre les competències i els usos similars, però el *capital valoratiu* actua com a factor diferenciador. Per altra banda, existeixen clares semblances entre els *Idealitzadors incompetents* i els *Assimilats*. En aquest cas, una vegada més el *capital valoratiu* marca la diferència, ja que les competències i els usos presenten una distribució similar. Finalment, els *Idealitzadors competents* combinen una puntuació positiva pel que fa a les competències (igual que els *Lleials* i *Usuaris Subvaloradors*) amb unes puntuacions negatives quant als usos, pròpies de les posicions *Idealitzadores incompetents* i *Assimilades*. En definitiva, la puntuació en el *capital valoratiu* és sobre la que recau el principal pes de la distinció entre els *habitus*, tot confirmant la centralitat de les valoracions de la llengua,

i per tant de les valoracions de la identitat, en la conformació de les actituds lingüístiques.

Altrament, s'observa un *capital valoratiu* bastant elevat en tots els *habitus lingüístics*, des de les posicions més pròximes a la normalització fins a les partidàries de la substitució. També que, si ens fixem, el *capital competencial* augmenta en aquelles posicions que ja són prèviament més competents, mentre que es mantenen en aquelles que no ho són. Així doncs, les competències no augmenten, o no penetren, en les poblacions inicialment incompetents en valencià. Es mostra, per tant, la limitació de les polítiques aplicades per ampliar els usos del valencià, circumscrites a l'increment de les competències, fins i tot, per a l'ampliació de la població competent.

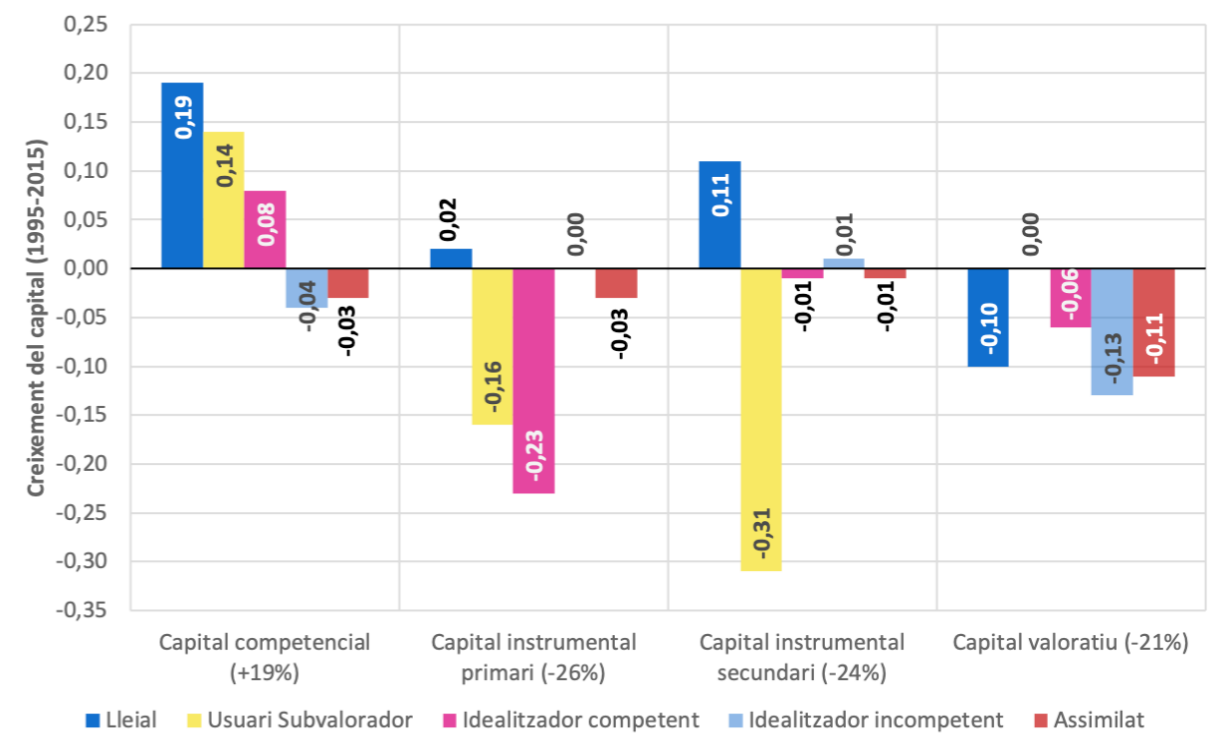
En síntesi, fent referència als capitals directament vinculats amb les possibilitats d'ús de la llengua, s'observen tres *habitus* lingüístics bilingües en valencià i en castellà⁷ –*Lleials, Usuaris i Idealitzadors competents*– i dos monolingües en castellà –*Assimilats i Idealitzadors incompetents*–. Però si fem menció als usos, la cosa canvia. Els *Idealitzadors competents*, com que compten amb poc *capital instrumental*, és a dir, com que no usen el valencià regularment, hem d'incloure'ls com a tendents cap al monolingüisme en castellà, tot i ser competents lingüístics en valencià.

Si analitzem els canvis de la composició dels capitals de cada *habitus*, de primeres, el *capital competencial* presenta un augment de la mitjana que es veu reflectit en un guany relatiu del 19,0 %, durant els vint anys. De fet, aquest capital és l'únic que creix, i aquesta evolució és deguda principalment als increments del *capital competencial* de les posicions amb competències del valencià, és a dir, als *Lleials* (30,1 %, o 0,19 punts) i *Usuaris Subvaloradors* (22,5 %, o 0,14 punts). En segon lloc, respecte al *capital instrumental primari*, presenta la caiguda més forta. Concretament, ens trobem amb una pèrdua relativa del 25,8 %, que podem imputar fonamentalment al seu descens entre *Idealitzadors competents*

⁷ La incompetència en castellà no és prevista en el marc jurídic espanyol; i és pràcticament impossible desenvolupar totes les relacions socials sense usar el castellà. En altres paraules, la societat valenciana és una societat bilingüe asimètrica, en la qual el bilingüisme sols és necessari per als parlants habituals del valencià, però no per als castellanoparlants.

(54,7 %, o 0,23 punts), encara que els *Usuaris subvaloradors* també mostren una reducció important dels usos primaris. Pel que fa al *capital instrumental secundari*, l'evolució ens mostra la segona major pèrdua relativa amb un 24,7 %. Això s'explica principalment per la caiguda dels usos dels *Usuaris Subvaloradors* (36,7 %, o 0,31 punts). A més, en aquest sentit, cal remarcar l'evolució d'aquest capital circulant en l'*habitus Lleial*, que és l'únic que actua com a fre per a les pèrdues d'ús públic. Al final, el capital valoratiu presenta una pèrdua relativa del 21,3 % i els principals responsables d'aquesta caiguda són les posicions dels *Idealitzadors incompetents* (17,1 %, o 0,13 punts) i dels *Assimilats* (27,5 %, o 0,11 punts); això sense oblidar la pèrdua de 0,10 punts en el valor atorgat al valencià per la població que li és més lleial.

Gràfic 10. Creixement absolut dels capitals segons *habitus* al País Valencià (1995-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Coneixement i Ús del Valencià (1995-2015) del SIES.

En definitiva, les competències en valencià només han crescut significativament entre aquelles posicions amb majors competències d'inici; els usos en espais privats s'han reduït entre les posicions compensatòries més pròximes a la lleialtat al valencià; els usos en espais públics han caigut també entre les mateixes posicions compensatòries més lleials; i, finalment, tot i que les valoracions cauen entre totes les actituds, són les valoracions de les posicions més allunyades del valencià les que més valor lleven al valencià, però dissortadament també les més lleials.

Això és: les polítiques públiques i l'evolució de la situació social del valencià entre 1995 i 2015 han anat aïllant i distanciant progressivament a la població *Lleial* de la resta de població valenciana, i els ha convertit progressivament en l'únic grup que ha millorat els seus usos. Per altra banda, el valencià ha perdut suport al seu ús entre poblacions que són, des de posicions ideològiques compensatòries, més favorables, tot afeblint les possibilitats de creixement de la lleialtat al valencià, al mateix temps que les posicions més allunyades es distancien encara més de la vinculació amb el valencià. Finalment, tot plegat ha deteriorat la valoració del valencià en tota la població, especialment entre els menys vinculats al seu ús. Vaja, tot un èxit per a l'avanç del monolingüisme castellà entre la població valenciana.

Sisena part

CONCLUSIONS

El model d'anàlisi que proposem ens permet obtenir i assenyalar una sèrie d'observacions bastant específiques sobre l'evolució de la situació social del valencià als territoris valencianoparlants del País Valencià entre 1995 i 2015.

El cas del valencià s'inscriu en el marc general de minorització de la llengua catalana amb algunes característiques particulars. Des del Sénia al Segura s'estenen un conjunt de singularitats lingüístiques i identitàries que configuren un paisatge especialment complex. No obstant això, de la mateixa forma que a la resta del territori catalanoparlant, i territoris amb llengua pròpia, el marc centralista imposat ha anat estructurant els mercats lingüístics de forma unificada, i amb privilegis d'entrada (Bourdieu, 2002). Aquest context genera una desigualtat de tracte entre les poblacions espanyoles usuàries de les llengües existents arreu de l'Estat, que s'ha evidenciat en nombroses ocasions al llarg de la nostra història: des de l'homogeneïtzació a la coerció o la dialectalització.

A la relació lingüística intervinguda per l'Estat ara li hem d'afegir els canvis associats al procés globalitzador en el qual està immers tot el món. La pèrdua de la capacitat de decisió dels Estats nació, junt amb la deriva uniformitzadora dels últims anys, han situat la gestió dels conflictes lingüístics en un escenari d'especial complexitat, de competència interestatal i d'entrada de llengües franques al camp de relacions lingüístiques, si més no en els seus discursos valoratius. En eixe sentit és rellevant reformular el terme «bilingüisme» i, amb coneixement de la naturalesa de les seues implicacions reals, analitzar quins són els fonaments del «plurilingüisme». Si repassem l'activitat legislativa o reglamentaria més recent dels governs valencians, podem identificar un conjunt d'acords, primordialment educatius, que han fet servir aquest terme per a afrontar la situació de la llengua. En qualsevol cas, és imprescindible, com assenyala Hernández-Do-bon, reconèixer que «el valencià i l'anglès no estan en la mateixa situació sociolingüística (...), dissoldre les seues diferències en programes trilingües és un error sociolingüístic» (2016: 21).

El camp lingüístic al territori valencià és mòbil (Bourdieu, 1994). Durant el període temporal estudiat, el conflicte social entre els defensors de cadascun dels codis lingüístics oficials al territori valencià segueix més viu que mai, i amb un balanç a favor dels grups favorables a la llengua dominant. A grans trets,

el terreny de joc del camp lingüístic ha estat ocupat progressivament encara més pel castellà: en els contextos d'ús públic es confirma la tendència prèvia de substitució a favor del castellà; entre 1995 i 2015, però, a més, es va accelerar la tendència cap al monolingüisme castellà en els usos més privats. És a dir, es mantenen i creixen les pràctiques diglòssiques, que ara també invaeixen els espais privats.

Els capitals lingüístics del valencià han mostrat una caiguda generalitzada dels seus valors mitjans entre 1995 i 2015, excepte els competencials. Eixe creixement dels capitals competencials s'ha produït, però, entre la població inicialment més competent i amb usos més generalitzats. És a dir, eixes millores de competències no arriben amb força a les poblacions amb menys ús i, per tant, una política lingüística basada únicament en les competències no és suficient per a l'aturada, i menys encara la reversió, del procés de substitució lingüística, agreujat per les mesures de contraprogramació lingüística practicades pels governs del PP.

Pel que fa als capitals instrumentals (primaris i secundaris), el valencià ha vist com s'han reduït progressivament els espais de pertinença del seu ús. De fet, s'ha produït un desplaçament de les pràctiques diglòssiques cap als espais privats amb comunicacions individualitzades de caràcter més col·loquial. Els capitals instrumentals primaris estan especialment relacionats amb els capitals valoratius i el seu descens ens indica una preocupant tendència a la desvalorització general del valencià durant el període analitzat. El cas és que els col·lectius que mantenen o augmenten els seus usos van quedar reduïts a aquells amb major lleialtat al valencià, de manera que tota la resta, especialment les posicions compensatòries, han abandonat els usos del valencià en cada vegada més espais públics, però també privats.

A més, hem pogut comprovar la persistent inflació de les valoracions, d'acord amb la presència més gran de les posicions compensatòries idealitzadores. Aquesta inflació, però, ha experimentat un descens bastant generalitzat i el valor atorgat al valencià va anar disminuint durant els governs populars. Les polítiques aplicades han aprofundit en un mercat lingüístic especulatiu, tot i que, durant els vint anys analitzats, la bombolla valorativa començava a esclatar. Les valoracions de la llengua estan molt vinculades a les valoracions de la

identitat (Castelló, 2001) i no hi ha dubte que els governs del PP van erosionar molt la identitat valenciana (corrupció, mala gestió, submissió centralista), la qual cosa accelerava la pèrdua de valor de la llengua associada.

D'altra banda, de l'anàlisi dels canvis en la composició de capitals dels *habitus*, hem vist quines actituds ajuden o frenen les pèrdues relatives dels capitals lingüístics del valencià, i quines les acceleren. Les caigudes dels capitals instrumentals estan vinculades majoritàriament a la pèrdua generada per les posicions compensatòries més pròximes a la lleialtat, mentre que les valoracions descendeixen especialment entres les actituds més proclius a la substitució. En canvi, les competències del valencià augmenten fonamentalment gràcies als increments entre aquelles posicions que ja partien d'unes competències relativament elevades. En síntesi, és òbvia la limitació de les polítiques aplicades per ampliar els usos del valencià, circumscrites a l'increment de les competències d'aquells *habitus* que ja saben parlar el valencià, ja que no han penetrat en les posicions que no són competents i, per tant, no amplien els espais d'ús. Es tracta d'un efecte evident de la lògica de la llibertat d'elecció que només serveix per a alliberar els incompetents de la necessitat de ser competents.

En aquest sentit, una altra observació rellevant ha estat la caiguda de la presència relativa dels *habitus lleials* i el consegüent augment de les posicions compensatòries. De fet, trobem que, durant el període, les posicions de lleialtat lingüística van ser progressivament aïllades, o distanciades, de les posicions compensatòries, tot dificultant les possibilitats del seu creixement: l'esclatxa entre la lleialtat i la compensació s'eixampla i les possibles transicions cap a la lleialtat es limiten.

En resum, el protagonisme i creixement de l'idealisme en el camp lingüístic ratifica la lògica especulativa assenyalada ja fa vint anys (Castelló, 2002). Una bona vitalitat etnolingüística subjectiva (Bretxa, 2019) no és sinònim d'una millor situació idiomàtica, ja que una llengua no viu de la seua valoració, sinó de la seua circulació, del seu ús.

Aquests patrons s'expliquen directament pel «dèficit estructural de mitjans audiovisuals en llengua pròpia» que hem patit (Teodoro, 2020: 11), o les limitades possibilitats de desenvolupament de l'actual regulació lingüística (Esteve i

Esteve, 2020). El deteriorament de la identitat valenciana viscuda durant els governs autonòmics del PP, juntament amb les polítiques lingüístiques contràries als usos del valencià, han accelerat processos que el centralisme homogeneitzador de l'Estat espanyol, acompanyat per la ideologia del mercat, havia posat en marxa. Una política centrada en l'adquisició d'unes competències a la carta (llibertat d'elecció), sense cap intervenció en la regulació dels usos, asseguren el retrocés i desvalorització dels capitals lingüístics valencians, cada vegada més irrelevantes en els intercanvis que s'hi donen als camps de relació social, econòmica i política. L'empenta de la població lleial al valencià entre la societat civil ha d'anar acompanyada d'una voluntat de canvi per part dels organismes públics; d'altra forma, revertir les tendències assenyalades pot ser una tasca pareguda a la de Sísif⁸.

Al País Valencià, les dinàmiques sociolingüístiques ens porten a poc a poc cap a la reducció de l'espai valencià. La llengua minoritzada avança cap al desús, mentre es mantenen certs sectors lleials encarregats de nodrir, de forma numantina, d'una mínima dosi de supervivència. Aquest context es pot capgirar, però, si s'aposta per polítiques que promoguen la llengua amenaçada en la seua vessant pràctica, i fomenten la seua capacitat d'atracció (Vila i Sorolla, 2019). Com hem vist, el problema es troba en la dimensió instrumental; per tant, la tasca de mantenir els esforços encarregats de desenvolupar el capital competencial hauria de combinar-se amb altres encarregats de dirigir les posicions idealitzadores cap a un major ús, com ara en els usos de les persones que treballen a les administracions públiques. Així doncs, són imprescindibles polítiques valentes que regulen els usos lingüístics a favor de la llengua minoritzada. En definitiva, la inflació en les valoracions ens assenyala que la prioritat ha de ser la circulació de la llengua, és a dir, l'increment dels capitals instrumentals.

En poques paraules, des d'un model de promoció poc actiu, limitat o regressiu (Bodoque, 2020) no es pot avançar cap a un nou paradigma d'acceptació de

la diversitat lingüística. Llavors, parlar de sobirania lingüística significa fer ús de la capacitat de regular el camp lingüístic (el que vol dir incloure també regulacions sobre els seus usos), per dotar-lo d'unes regles de relació entre llengües que siguin horitzontals i solidàries, i no maltracten la població vinculada als usos de la llengua socialment més feble (Bastardas, Boix i Torrens, 2018). Existeix, per tant, el repte de «conciliar l'assumpció del multilingüisme de la nostra societat amb la voluntat que el valencià hi ocupe un lloc preeminent» (Castelló, 2014; Nicolás, 2020: 66). Això es podria fer efectiu si comencem per assumir que tal volta la LUEV ha demostrat un escàs recorregut garantista, pel que fa a la defensa dels drets lingüístics de la població usuària de la llengua minoritzada (Gisbert, 2020; Esteve i Esteve, 2020). Tot i que sembla paradoxal, fa temps que sabem que la llibertat (d'elecció) oprimeix i la igualtat emancipa, i és per això que és la llei, no la seua absència, la que ens allibera.

Treballs d'investigació com aquest són una eina que pot ajudar en el procés de recuperació de drets lingüístics. L'anàlisi de les possibles posicions en conflicte i l'operativització d'indicadors augmenta la nostra capacitat analítica sobre les situacions de les llengües i facilita la definició d'objectius avaluable i de línies d'acció. En aquest sentit, aquest treball podria continuar amb la caracterització social (edats, ocupacions, nivell d'estudis, origen territorial, etc.) dels grups socials segons els *habitus* lingüístics. Els recursos públics són escassos i determinar-ne exactament la destinació pot estalviar esforços i energies: al cap i a la fi, «fer política lingüística, doncs, és fer política d'intervenció social» (Soler, 2018: 74).

⁸ «A l'infern, Sísif va ser obligat a empènyer una pedra enorme pendent amunt per un vessant costerut, però abans d'arribar al cim de la muntanya la pedra sempre rodava cap avall, i Sísif havia de tornar a començar de nou des del principi», Viquipèdia.

BIBLIOGRAFIA

BASTARDAS, Albert; BOIX, Emili. *¿Un estado, una llengua? La organización política de la diversidad lingüística.* Barcelona: Octaedro, 1994.

BASTARDAS, Albert. *Les polítiques de la llengua i la identitat a l'era glocal.* Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Autònoms, 2007.

BASTARDAS, Albert; BOIX, Emili; TORRENS, Rosa Maria. «Introducció». En *El català, llengua mitjana d'Europa. Multilingüisme, globalització i sostenibilitat lingüística.* Barcelona: Octaedro, 2018.

BODOQUE, Anselm. «El model valencià de política lingüística». *Revista de Llengua i Dret*, 56: p. 143- 171, 2011.

BODOQUE, Anselm. *Les polítiques públiques lingüístiques com a materialització de drets. El cas valencià.* València: Càtedra de drets lingüístics-Universitat de València, 2020.

BOIX, Emili; VILA, F. Xavier. *Sociolingüística de la llengua catalana.* Barcelona: Ariel, 1998.

BOURDIEU, Pierre. *¿Que significa hablar?.* Madrid: Akal, 1985.

BOURDIEU, Pierre; WACQUANT, Loïc. *Una invitación a la sociología reflexiva.* Buenos Aires: Siglo XXI, 2005.

BOURDIEU, Pierre. «El mercado lingüístico». *Sociología y cultura* (pp. 143-158). México: Grijalbo, Conaculta: p. 143-158, 2002.

BRETXA, Vanessa. «Actituds i representacions lingüístiques». En *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*, editat per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya: p. 94-109, 2019.

CASESNOVES, Raquel. *Els efectes de la transmissió intergeneracional de la llengua, l'escolarització i la integració lingüística en les previsions de la competència en valencià al País Valencià.* Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, 2003.

CASTELLÓ, Rafael. «Nacionalismes i actituds lingüístiques al País Valencià: una aproximació». En *Ideologia i conflicte lingüístic*, editat per A. Mollà. Alzira: Bromera, 2001.

CASTELLÓ, Rafael. «Economia dels intercanvis lingüístics al País Valencià». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 16: p. 195-216, 2002.

CASTELLÓ, Rafael. «Multilingüisme autocentrat: una estratègia que obre portes». *Futura*, 29: p. 10-13, 2014.

ESTEVE, Alfons; ESTEVE, Francesc. *La llei d'ús normalitza l'ús?: L'ensenyament i la cultura com a indicadors.* València: Càtedra de drets lingüístics-Universitat de València, 2020.

FERGUSON, Charles. «Diglòssia». *Quaderns de Ponent*, núm 3 i 4, 1983.

FLOR, Vicent. «Pròleg». En *Poder i Llengua. Les llengües de l'ensenyament al País Valencià*, Vicenta Tasa i Anselm Bodoque: p. 5-16, 2016.

FLORS-MAS, Avel·lí. «Els usos lingüístics a les aules de secundària a Catalunya i el País Valencià: L'estudiantat i el professorat com a actors de la política lingüística educativa». *Revista de Llengua i Dret* 0(70): p. 103-16, 2018. doi: 10.2436/rld.i70.2018.3175.

FUSTER, Joan. *Qüestió de noms.* Barcelona: Edicions d'Aportació Catalana, 1962.

GISBERT, Antoni. *El valencià en l'àmbit socio-econòmic: on tot està per fer i tot es possible.* València: Càtedra de drets lingüístics-Universitat de València, 2020.

HERNÁNDEZ-DOBON, Francesc J. *El tio canya ha mort.* València: Nexa, 2016.

HERNÁNDEZ-DOBON, Francesc J. *Realitat sociolingüística valenciana.* València: Càtedra de drets lingüístics-Universitat de València, 2020.

INSTITUT VALENCIÀ D'INVESTIGACIONS ECONÒMIQUES. *Impacte i valor econòmic el valencià.* València: Generalitat Valenciana, 2019.

LAMBERT, Wallace. «A Social Psychology of Bilingualism». *Sociolinguistics*, Londres: Penguin Books, 1986.

MILLS, Charles. *The Sociological Imagination.* Nova York: Oxford, 1953.

MOLLÀ, Toni. *Manual de sociolingüística.* Alzira: Bromera, 2005.

MOLLÀ, Toni. *Quina política lingüística?* Alzira: Bromera, 2007.

MOLLÀ, Toni. *La llengua de la plaça: L'espai públic, el mercat i la política lingüística.* Alzira: Bromera, 2017.

MONTOYA, Brauli; MAS, Antoni. *La transmissió familiar del valencià.* València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2011.

NICOLÁS, Miquel. *Del conflicte lingüístic valencià als consensos del multilingüisme 'autocentrat'.* València: Càtedra de drets lingüístics-Universitat de València, 2020.

NINYOLES, Rafael Lluís. *Conflicte lingüístic valencià.* València: Tres i Quatre, 1969.

NINYOLES, Rafael Lluís. *Cuatro idiomas para un estado.* Madrid: Cambio, 1977.

NINYOLES, Rafael Lluís. *Estructura social i política lingüística.* Alzira: Bromera, 1989.

NINYOLES, Rafael Lluís. «Sociología de la lengua». En *La sociedad valenciana de los noventa, La sociedad valenciana de los noventa*, editat per M. García Ferrando. València: Alfons el Magnànim: p. 421-38, 1992.

NINYOLES, Rafael Lluís. *Idioma i prejudici.* València: Tres i Quatre, 1997.

PARDINES, Susanna; TORRES, Nathalie. *La política lingüística al País Valencià. Del conflicte a la gestió responsable.* València: Nexa, 2016.

PITARCH, Vicent. «Un cas singular de conflicte lingüístic: la situació actual del País Valencià». *Treballs de sociolingüística catalana*, 5: p. 41-51, 1983.

PRADILLA, Miquel Àngel. «La política lingüística contemporània al País Valencià». *Treballs de sociolingüística catalana*, 16, 2002.

PRADILLA, Miquel Àngel. «Després de la tempesta arriba la calma? A propòsit de la dinamicitat de la política i la planificació lingüístiques en l'àmbit de la llengua catalana». *Estudis Romànics*, 39: p. 399-414, 2017.

PRADILLA, Miquel Àngel. *La tribu valenciana: reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística.* Barcelona: Onada, 2008.

PRADILLA, Miquel Àngel. *La Catalanofonia: una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015.

QUEROL, Ernest; CHESSA, Enrico; SOROLLA, Natxo; TORRES, Joaquim; VILLAVERDE, Joan-Albert. *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI: l'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana.* Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007.

RAUSELL, Pau. «Economia de la Llengua», en Toni Mollà (ed.) *Llengües globals, llengües locals.* Alzira: Editorial Bromera, 2002.

SOLER, Josep. «El cas català des d'una perspectiva nord-europea: marcs ideològics i legislació lingüística». En *El català, llengua mitjana d'Europa. Multilingüisme, globalització i sostenibilitat lingüística.* Barcelona: Octaedro, p. 61-77, 2018.

TASA, Vicenta; BODOQUE, Anselm. *Poder i Llengua. Les llengües de l'ensenyament al País Valencià.* València: Fundació Nexa, 2016.

TEODORO, Mercè. *Mitjans de comunicació audiovisual al País Valencià. Règim jurídic i lingüístic.* València: Càtedra de drets lingüístics-Universitat de València, 2020.

VILA, F. Xavier. «Aportacions de les altres ciències socials a la sociolingüística catalana». *Caplletra*, 37: 89-159, 2004.

VILA, F. Xavier; SOROLLA, Natxo. «Els usos lingüístics privats». En *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*, editat per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 64-74, 2019.

WEINREICH, Uriel. *Llengües en contacte*. Alzira: Bromera, 1996.

WOOLARD, Kathryn. «Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística». *Revista de Llengua i Dret*, 49: 179-199, 2008.

ANNEX METODOLÒGIC

Capitals lingüístics

Inicialment, s'ha realitzat una anàlisi factorial exploratòria, per tal de captar l'estructura de les dades i valorar quina ponderació seria la més adient. No obstant això, tot i que els resultats del factorial no foren roïns, es perdia una part massa elevada de la variància i, per tant, decidirem confeccionar els indicadors nosaltres mateixos, d'acord amb una sèrie de criteris.

L'aplicació de les ponderacions en el càlcul d'indicadors complexos és un procés d'atribució de valors discutible, ja que les raons que subjauen són teòriques i, per tant, controvertides. En tot cas, s'ha seguit un criteri simple i les ponderacions s'han establert segons la relació amb el concepte principal de capital lingüístic; és a dir, cercant la construcció en funció de l'objecte de mesura. Totes les mesures s'han estandarditzat perquè es moguen entre 0 (que indica el mínim valor de cada capital) i 1 (que indica el valor màxim de cada capital).

El tractament de les dades segons el tipus de capital ha sigut el següent:

1. Capital competencial

L'indicador de mesura del nivell de coneixement del valencià s'ha elaborat tenint en compte el procés d'aprenentatge d'una primera llengua. Per a les tres enquestes, s'han utilitzat les quatre preguntes referents al grau de coneixement del valencià (P.1 L'entens, P.2 El parles, P.3 El llegeixes i P.4 L'escrius). Així, la comprensió de la llengua s'ha ponderat per 1, ja que suposa el capital competencial més baix en tractar-se d'un coneixement oral passiu que requereix menys habilitats. Per altra banda, saber parlar i saber llegir s'han ponderat per 2, ja que es tracta de competències orals actives i escrites passives, respectivament. En últim terme, el fet de saber escriure s'ha ponderat per 3 en considerar que es tracta de la competència activa més complexa. Aquestes ponderacions són les mateixes que vam aplicar en l'article de l'any 2002, la qual cosa facilita la comparació de resultats.

Per a les respostes d'aquestes preguntes, en canviar les codificacions, s'ha recodificat l'enquesta de 2015 per a obtenir el mateix valor que en les anteriors. Aquests valors són: per a l'opció 'Gens' un valor de 0, 'Un poc' amb valor

1, 'Bastant bé' amb valor 2 i 'Perfectament' amb valor 3. D'aquesta forma, s'ha creat una nova variable de mesurament del capital competencial, amb puntuació màxima possible per a qui que respon 'Perfectament' a les quatre preguntes (24), i una puntuació mínima per a aquella que respon 'Gens' a totes les preguntes (0). Amb l'objectiu de facilitar les comparacions, l'hem dividit entre 24 per tal que oscil·le entre 0 i 1.

2. Capital instrumental primari

Pel que fa a l'indicador dels usos del valencià en les relacions primàries, hem fet ús de les preguntes referides a la llengua emprada a casa i amb els amics, corresponents a les preguntes P.5.a i P.5.b de les enquestes de l'any 1995 i 2005 i P.10.c i P.10.d de l'enquesta de 2015. En aquest cas no hem realitzat cap ponderació, ja que entenem que totes dues opcions mesuren una circulació de la llengua similar.

Per tal d'obtenir els mateixos valors a les opcions de resposta de cadascuna de les enquestes, hem hagut de recodificar, de nou, les dues preguntes de l'enquesta de 2015 per adaptar-les a la següent configuració: valor 0 per al 'Sempre en castellà', 1 per a 'Generalment en castellà', 2 per a 'Més en castellà que en valencià', 3 per a 'Indistintament', 4 per a 'Més en valencià que en castellà', 5 per a 'Generalment en valencià' i 6 per a 'Sempre en valencià'. El resultat és el d'una variable que oscil·la entre una puntuació màxima de 12 punts per a qui respon 'Sempre en valencià' en les dues preguntes, i una puntuació mínima de 0 per a qui respon 'Sempre en castellà' en les dues. Perquè l'indicador siga comparable s'ha dividit entre 12, de manera que els valors se situen entre 0 i 1.

3. Capital instrumental secundari

L'indicador del *capital instrumental secundari* fa referència a l'ús social del valencià en els contextos públics, més institucionalitzats. Hem fet ús de les preguntes sobre la llengua emprada al carrer amb desconeguts i a les grans superfícies, corresponents a les preguntes P.5c i P.5e de les enquestes dels anys 1995 i 2005 i P.10e i P.10g de l'enquesta de 2015. L'elaboració en aquest cas ha

estat idèntica a l'anterior capital, ja que no s'ha considerat ponderar i s'han hagut de recodificar, també, les preguntes de l'enquesta de 2015, per adoptar els mateixos valors en totes les opcions de resposta. Igualment s'ha estandarditzat perquè es moga entre 0 i 1.

4. Capital valoratiu

Hem utilitzat dues preguntes, la primera referent a la percepció de l'ús del valencià actualment, la P.8 en les enquestes de 1995 i 2015 i la P.14 en l'enquesta de 2015, i la segona, sobre el desig d'ús futur, P.10 en les enquestes de 1995 i 2005 i P.16 en la de 2015. Respecte a la primera, s'han recodificat les preguntes de l'enquesta de 2005 i 2015 per obtenir els mateixos valors en totes tres: 0 per a 'Gens', 1 per a 'Poc', 2 per a un ús 'Normal', 3 per a 'Bastant' i 4 per a 'Molt'. Tanmateix, en la segona pregunta sobre el desig d'ús, també s'ha hagut de recodificar les preguntes de l'enquesta de 1995 i 2015, fixant-se com a valor 0 l'opció de resposta de 'Menys', valor 1 per a 'Igual' i valor 2 per a 'Més'.

No obstant això, perquè totes dues preguntes tinguessin el mateix pes en la conformació de la nova variable, s'ha multiplicat per 2 la pregunta sobre el desig d'ús, amb un rang que equival a la meitat de l'altra, i així hem equiparat els dos màxims. La pregunta sobre l'ús actual ha quedat igual (0,1,2,3,4) i la segona sobre el desig d'ús ha quedat 0, 2, 4. En efecte, els mínims, màxims i punts intermedis s'equiparen, i pesen el mateix en la constitució de l'indicador. Així doncs, la puntuació màxima en la suma de l'indicador és de 8 (qui respon 'Molt' i 'Més') i la mínima 0 (qui respon 'Gens' i 'Menys'). D'igual manera que en els altres indicadors, hem dividit per 8 la suma per obtenir valors que oscil·len entre 0 i 1.

Habitus lingüístics

En termes generals, per a establir estadísticament les actituds davant la llengua, la seua dimensió i la seua evolució, hem aplicat una anàlisi de conglomerats (*cluster analysis*) amb els quatre tipus de capitals lingüístics per a cada període estudiat.

Aquesta tècnica descriptiva consisteix a agrupar les observacions en funció de les seues similituds i distàncies. El resultat són subpoblacions o grups amb una variància interna petita, fet que constata les característiques semblants entre individus, però amb una variància externa elevada que marca la distinció entre conglomerats. Concretament, l'anàlisi utilitzada és la de *K-Mitjanes*, en la qual s'assignen les observacions en els clústers inicialment, en el punt de partida, i van reconfigurant-se de forma iterativa segons van recalculant-se les distàncies mitjanes entre aquestes, fins que els canvis són insignificants. Per a fer-ho, hem tipificat (restant la mitjana i dividint per la desviació típica) els indicadors de capitals lingüístics construïts, per facilitar la diferenciació dels valors negatius que es troben per sota de la mitjana dels que es troben damunt, amb signe positiu.

Taula 6. Conglomerats de capitals (posicions lingüístiques) al mercat lingüístic (1995)

Formes de capital lingüístic	Centres de conglomerats finals				
	1	2	3	4	5
Capital competencial	,983	-,482	,757	,722	-,391
Capital instrumental primari	-,182	-1,025	,958	,921	-1,039
Capital instrumental secundari	-,623	-,884	,935	1,061	-,887
Capital valotatiu	-,158	,247	,816	-,685	-1,676

En els resultats dels conglomerats de l'enquesta de l'any 1995 (Taula 6), observem que el primer grup està conformat per persones amb un *capital competencial* per damunt de la mitjana, però que en canvi no utilitzen el valencià, ni en àmbits comunitaris ni públics; no obstant això, puntuen un nivell de valoració elevat. Aquest grup podem categoritzar-lo com a *Idealitzadors competents*: és a dir, aquells que coneixen molt bé la llengua apresada a l'escola o a casa, l'arriben a valorar, però no la parlen. En segon lloc, tenim les persones amb valors negatius en tots els capitals lingüístics excepte el valoratiu. Aquesta posició pot ser definida com la dels *Idealitzadors incompetents*: un sector de població assenyalat per Ninyoles com a portador de pràctiques compensatòries, ja que són incom-

petents lingüístics, però amb una clara valoració manifesta en favor del valencià. El tercer grup fa referència a aquells que donen puntuacions per damunt de la mitjana en totes les dimensions del capital lingüístic. Hi trobem les persones amb un gran *capital competencial*, que posteriorment posa en circulació oralment, i que a més valora la llengua. Parlem d'actituds i pràctiques lingüístiques pròpies d'un tipus d'*habitus lleial*, fidels a la normalització de la llengua.

Pel que fa al quart conglomerat, tenim un grup amb un *capital competencial* i *instrumental* positiu, no obstant això, presenta un capital valoratiu negatiu. Això ens descriu un grup amb actituds compensatòries, en aquest cas, subvaloradores, propi de competents lingüístics que utilitzen el valencià habitualment en àmbits familiars i formals però que no la valoren. Aquesta combinació actitudinal la definirem com la d'*Usuaris Subvaloradors*. En últim lloc, el clúster cinquè representa els individus amb carències de capital lingüístic valencià en totes les seues dimensions i, per tant, puntuen negativament en tots els capitals. En contraposició a l'*habitus lleial*, tindríem aquest grup més pròxim a les posicions Assimilades a la llengua espanyola.

Taula 7. Conglomerats de capitals (posicions lingüístiques) al mercat lingüístic (2005)

Formes de capital lingüístic	Centres de conglomerats finals				
	1	2	3	4	5
Capital competencial	,676	-,927	,878	,641	-,661
Capital instrumental primari	-,859	,029	1,170	-,849	1,223
Capital instrumental secundari	-,721	-,318	1,316	-,720	1,231
Capital valotatiu	-1,135	,242	-,106	,435	1,219

Per altra banda, en l'enquesta de 2005, veiem identificat en el primer clúster la posició *Assimilada*. El segon grup fa referència als que són competents lingüístics, com a efecte de l'etapa d'escolarització, però malgrat això, no empren la llengua, però sí que la valoren. Aquesta posició és la dels *Idealitzadors competents*. El tercer conglomerat correspon als *Usuaris Subvaloradors*, aquells que compten amb competències lingüístiques i les utilitzen en tots els espais, però no la valoren. En

quart lloc, la manca dels capitals lingüístics competencials i instrumentals combinada amb una alta valoració de la llengua, dona lloc a l'*habitus* compensatori dels *Idealitzadors incompetents*. I per acabar, l'última agrupació d'individus en el conglomerat cinquè ens remet als *Lleials*, aquells amb puntuacions per sobre la mitjana en totes les dimensions de capital lingüístic.

Taula 8. Conglomerats de capitals (posicions lingüístiques) al mercat lingüístic (2015)

Formes de capital lingüístic	Centres de conglomerats finals				
	1	2	3	4	5
Capital competencial	,799	-,937	-,749	,764	-,630
Capital instrumental primari	-,464	1,401	-,790	,913	-,847
Capital instrumental secundari	-,471	1,646	-,697	,559	-,750
Capital valoratiu	,295	,964	,336	,132	-1,295

Taula 9. Conglomerats (*Habitus*) al mercat lingüístic valencià

Formes de capital lingüístic				Actituds lingüístiques	<i>Habitus/Posicions</i>
Competencial	Instr. primari	Instr. secundari	Valoratiu		
+	+	+	+	Competencial Instrumental, Valoratiu	<i>Lleials</i>
+	+	+	-	Competencial Instrumental, no Valoratiu	<i>Usuaris Subvalorados</i>
+	-	-	+	Competencial no Instrumental, Valoratiu	<i>Idealitzadors competents</i>
-	-	-	+	No Competencial no Instrumental, Valoratiu	<i>Idealitzadors incompetents</i>
-	-	-	-	No Competencial no Instrumental, no Valoratiu	<i>Assimilats</i>

Finalment, els resultats de l'enquesta de 2015 ens tracen les mateixes posicions que la del 2005. S'observa, ara, la posició dels *Idealitzadors competents* en

el primer conglomerat, la dels *Lleials* en el segon, l'*habitus* compensatori *Idealitzador incompetent* en el tercer, la dels *Usuaris Subvalorados* en el quart clúster, i al final, el cinquè, els *Assimilats*.

Aquests resultats de les anàlisis per conglomerats ens defineixen cinc posicions lingüístiques en totes les enquestes utilitzades. La Taula 9 mostra de forma sintètica la construcció d'aquestes posicions a partir de les diferents puntuacions, en positiu o negatiu, en els diferents indicadors de capital lingüístic.

**Càtedra de
Drets Lingüístics**

